

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

Obraz Elišky Přemyslovny v kronikách a v beletrii

Image of Elizabeth of Bohemia (1292 – 1330) in chronicals and
prose

Autor: Michaela Hráčková

Vedoucí bakalářské práce: prof. PhDr. Kateřina Charvátová, CSc.

Praha 2013

Čestné prohlášení

*Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma **Obraz Elišky Přemyslovny v kronikách a v beletrii** vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato bakalářská práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.*

V Praze dne 20.6.2013

.....

Podpis

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala prof. PhDr. Kateřině Charvátové, CSc. za cenné rady a připomínky, které mi pomohly při zpracování této práce.

Abstrakt

Cílem této bakalářské práce je zjistit pohled na postavu Elišky Přemyslovny v kronikářských a v beletristických textech. V první části se práce zabývá textem Zbraslavské kroniky a vztahem Petra Žitavského k Elišce Přemyslovně a vlivem tohoto vztahu na výsledný text Zbraslavské kroniky. Ve druhé části se práce zabývá beletristickými texty druhé poloviny 20. a počátku 21. století. Pozornost je upřena na klíčové scény ze života Elišky Přemyslovny a jejich zobrazení různými autory a na Eliščinu postavu v jednotlivých textech jako takovou, na její vývoj a charakteristiku. Záměrem této části práce je ukázat, jakým směrem se zobrazování Elišky Přemyslovny v beletrii vyvíjí od poloviny 20. století do současnosti.

Klíčová slova

Eliška Přemyslovna, historická próza, Zbraslavská kronika, Jan Lucemburský, Petr Žitavský

Abstract

The aim of this thesis is to find out image of Elizabeth of Bohemia (1292 – 1330) in chronicals and prose. The first part is about Chronicon aulae regiae and relationship between Petrus Zittaviensis and Elizabeth of Bohemia and effect of this relationship on text of Chronicon aulae regiae. The second part is about prose of the second half of the 20th century and beginning of the 21st century. Attention is focussed on the key scenes of the life of Elizabeth of Bohemia, their views by various authors and on the figure of Elizabeth in particular textes, on its development and characteristics. The aim of this part is to show, how is development in imaging of Elizabeth on prose from the second half of the 20th century to beginning of the 21st century.

Keywords

Elizabeth of Bohemia (1292 – 1330), historical prose, Chronicon aulae regiae, John of Luxembourg, Petrus Zittaviensis

1. Obsah

1. Obsah	5
2. Úvod.....	6
3. Rozbor pramenů a literatury	8
4. Zbraslavská kronika	9
4.1 Osudy Elišky Přemyslovny podle Zbraslavské kroniky	11
4.1.1 Od prvních zmínek o Elišce po královskou svatbu ve Špýru	11
4.1.2 Dobývání Čech a korunovace v Praze	16
4.1.3 Roztržka mezi Janem a Eliškou	20
4.1.4 Smrt Elišky Přemyslovny	22
4.2 Jaká byla Eliška Přemyslovna podle Zbraslavské kroniky?	23
5. Eliška v beletrii	25
5.1 Krátká charakteristika románů	25
5.1.1 Král utíká z boje	25
5.1.2 Lucemburská trilogie Ludmily Vaňkové	26
5.1.3 Eliška Přemyslovna: právo milovat, povinnost vládnout	27
5.2 Klíčové scény	27
5.2.1 Rozhovor mezi Eliškou a opatem Konrádem v katedrále sv. Víta	27
5.2.2 Loketská událost a služebná Kedruta	30
5.2.3 Eliščin útěk z Prahy	32
5.3 Postava Elišky Přemyslovny	35
5.3.1 Eliška podle Oldřicha Daňka	36
5.3.2 Eliška podle Ludmily Vaňkové	41
5.3.3 Eliška podle Hany Whitton	45
6. Závěr	48
7. Seznam pramenů a literatury	53

2. Úvod

Jako téma své bakalářské práce jsem si zvolila obraz Elišky Přemyslovny v kronikách a v beletrii. Proč jsem si toto téma zvolila? Shrnuje v sobě jednak dějepis, jednak literaturu, což jsou dva obory, které studuji. Ráda bych proto historii i literaturu spojila a pokusila se zjistit, jak literáti na tuto historickou postavu nahlíží. Eliška Přemyslovna je v českých zemích spojením mezi dynastií přemyslovskou a nastupující dynastií lucemburskou. Je tudíž důležitou postavou ve vývoji našich dějin. Zároveň nás od ní dělí téměř 700 let, což je doba velmi dlouhá. Lidská společnost a v neposlední řadě i lidské myšlení se od té doby vyvinulo a posunulo. Bude tudíž zajímavé zjistit, jak na Elišku Přemyslovnu nahlíží středověký kronikář v porovnání se spisovatelem 20. století. Rozhodla jsem se svou bakalářskou práci rozdělit na dvě části. V první se budu zabývat kronikářskými texty, konkrétně textem Zbraslavské kroniky, jejíž autoři byli dva – opat Ota a opat Petr Žitavský. Eliščiným životem se zabývá Petr Žitavský, jehož práce bude tedy předmětem první části mé bakalářské práce. Nejprve se ve Zbraslavské kronice pokusím rozebrat události týkající se Elišky Přemyslovny a posléze se zaměřím na Elišku jako na postavu. Ve veškerém svém rozboru se pokusím být kritická a v úvahu budu brát vzájemné vztahy Elišky a Petra Žitavského.

Ve druhé části se budu zabývat beletristickými texty z 20. a počátku 21. století, které budu vzájemně porovnávat. Budou to konkrétně tituly: druhý díl volné trilogie Oldřicha Daňka *Král utíká z boje* (poprvé vyšlo 1967), trilogie Ludmily Vaňkové *První muž království* (poprvé vyšlo 1983), *Rab z Rabštejna* (poprvé vyšlo 1985) a *Roky před úsvitem* (poprvé vyšlo 1993) a román Hany Whitton *Eliška Přemyslovna: právo milovat, povinnost vládnout* (vyšlo 2009). Eliška Přemyslovna byla ve 20. a na počátku 21. století zpracována beletristicky mnohokrát. Dalšími tituly jsou například *Zpověď královny Elišky* od Veroniky Zajíčkové (vyšlo v roce 2009), *Královská láska* od Anny Březinové (vyšlo v roce 2008) nebo *Ve znamení lva* od Jana Šmída (vyšlo v roce 1989).

Je zajímavé sledovat, že postava Elišky Přemyslovny se do literatury začíná více dostávat až v posledních dvaceti až třiceti letech¹.

Já jsem se rozhodla pro tyto tři výše jmenované knihy, protože jsou z hlediska časového pestré a protože právě tyto tituly považuji za reprezentativní. Nejprve se pokusím o celkovou charakteristiku knih. Poté vyberu klíčové scény a porovnáím, jak je zobrazují jednotliví autoři a to se pak pokusím zkonfrontovat s tím, co píše Petr Žitavský ve Zbraslavské kronice. Dalším tématem, kterým bych se chtěla zabývat, je postava Elišky. Nejprve se budu zabývat tím, zda je postava Elišky v daném textu vývojová či nikoli. Pokud ano, pak se pokusím její vývoj popsat. Poté se zaměřím na Eliščinu vlastnosti. Obojí – vývoj i vlastnosti – se pokusím charakterizovat prostřednictvím Eliščiných vztahů k dalším postavám. Na závěr se pak zaměřím na Eliščin vzhled. Bude mě zajímat, zda je v daném textu důležitý a popřípadě jakou úlohu v něm hraje.

Ve všech svých úvahách a rozborech musím brát v úvahu dobu, v níž romány vznikly. Doba totiž bývá při vzniku literárního díla určující. Měla bych se zamyslet nad tím, zda romány skutečně pouze popisují dobu, o které mluví, nebo zda se prostřednictvím historie snaží vyjádřit k současným otázkám a problémům.

¹ V 19. století se Eliška objevuje pouze ve dvou truchlohách a to Eliška Přemyslovna: Činohra v pateru dějství od Václava Klimenta Klicpery a Eliška Přemyslovna: Truchlohra v pěti jednáních od Václava Vlčka (poprvé vyšlo 1866). Ve 20. století je prvním autorem zabývajícím se její postavou Oldřich Daněk.

3. Rozbor pramenů a literatury

Prameny pro mou bakalářskou práci jsou dvojího druhu. V první řadě to je Zbraslavská kronika, z níž budu čerpat v první části své práce. První český překlad kroniky vyšel v roce 1905 a vypracoval ho Václav Novotný. Přeložený text navíc doprovodil rozsáhlou studií. Já budu používat asi nejdostupnější vydání Zbraslavské kroniky v překladu Františka Heřmanského (text) a Rudolfa Mertlíka (verše), které vyšlo v nakladatelství Svoboda v roce 1975. Obsáhlý úvod k tomuto vydání společně i s poznámkami napsal Zdeněk Fiala.

Další prameny budou beletristické. Jedná se o tři mnou vybraná díla z druhé poloviny 20. a z počátku 21. století. Nejstarší je Král utíká z boje od Oldřicha Daňka (1967), poté románová trilogie Ludmily Vaňkové První muž království (1983), Rab z Rabštejna (1985) a Roky před úsvitem (1993). Dílo z počátku 21. století je román Hany Whitton Eliška Přemyslovna: právo milovat, povinnost vládnout (2009).

Z historické literatury o Elišce Přemyslovně pojednává životopisná studie Boženy Kopiczkové. Ucelenou literaturou jsou Velké dějiny zemí Koruny české, v nichž se Lenka Bobková ve druhém svazku čtvrtého dílu zabývá dobou vlády Jana Lucemburského, přímo Janu Lucemburskému se věnuje Jiří Spěváček ve svých dvou knihách Král diplomat a Jan Lucemburský a jeho doba 1296 – 1346. V roce 2012 vyšla rozsáhlá práce Lucemburkové: česká koruna uprostřed Evropy. Problematice nástupu Lucemburků na český trůn je věnován časopis Historie – Otázky – Problémy (2/2011).

V oblasti literární teorie existují práce obecně o historické próze ve 20. století a pak o konkrétních autorech nebo s bližší časovou specifikací. Studium českého historického románu se zabývá Blahoslav Dokoupil. Jeho práce je například Český historický román: 1945 – 1965, dále Slovník českého románu. Blahoslav Dokoupil také přispívá články do literárních časopisů, například článek Člověk v zrcadle dějin: „Historizující“ postupy v naší současné historické próze v časopise Česká literatura. V knize Jiřího Poláčka Průhledy do české literatury 20. století je první kapitola věnována historické próze, kterou opět napsal Blahoslav Dokoupil. Je zajímavé, že zde Oldřicha Daňka chápe jako pokračovatele Karla Čapka. K Daňkovu románu Král utíká z boje se Dokoupil vyjadřuje i ve studii Čas člověka, čas dějin. Směru nový historismus je věnována kniha studií Nový historismus.

4. Zbraslavská kronika

Kronika je literární žánr, který vznikl již v dávné minulosti. Obzvláště v období raného středověku pro nás kroniky představují cenný historiografický pramen a to z jednoho prostého důvodu. Čím jdeme v našich českých dějinách hlouběji, tím je pramenů pro poznání historických událostí méně a méně. O to cennější pak právě kroniky jsou. Četba kroniky však může být pro čtenáře počátku 21. století nesnadná. Od doby autora nás dělí téměř 700 let, což znamená, že se střetáváme s výrazně odlišnou mentalitou. Kroniky doby předhusitské psaly osoby duchovní. Má to jeden prostý důvod – gramotní byli v té době většinou právě jen kněží. Kronikářské záznamy tudíž obsahují křesťanskou symboliku, citace z Písma a mnohé další křesťanské narážky, které mohou být dnešnímu běžnému čtenáři méně nebo dokonce úplně nesrozumitelné. Je tedy nutná snaha porozumět tehdejšímu autorovi a číst velmi pozorně a s porozuměním.

Zbraslavská kronika představuje největší pramen svého druhu doby předhusitské. Na jejím sepsání se podíleli dva opati tehdejšího Zbraslavského kláštera – opat Ota a opat Petr. Ačkoli se jedná o velmi rozsáhlou památku, zaznamenává období pouhých 60 let. Začíná se smrtí Přemysla Otakara II. a končí rokem 1338.

Začátek kroniky je věnován Václavovi II. a jeho otci Přemyslu Otakaru II. Jak sám opat Ota píše: „*Ale mnoho věcí nesnadno se shrnuje v málo slov; nemohu tedy perem probrati jednotlivé činy svrchu řečeného knížete (Václav II.), které vykonal a jež zaslouží důstojné vzpomínky, a proto napřed zcela stručně vylíčím skutky jeho i jeho otce pana Otakara a obrátím se v tomto dílku k těm podivuhodným činům, které vykonal při založení kláštera Zbraslavského.*“² Dalo by se říci, že celý výklad o Václavu II. má být právě oslavou zakladatele výše jmenovaného kláštera. Co je u opata Oty jakožto středověkého kronikáře nezvyklé, je jeho snaha o zachycení duševního života Václava II. Jeho obraz je ale dosti idealizovaný a „*činí tak (Ota) slohem poutavým, rétoricky nadneseným, plným metafor, figur a sentencí, přirovnání, aby získal co nejvíce sympatií čtenářů pro svého oslavence.*“³ Kapitoly o Václavu II. mají tudíž formu až téměř legendární oslavy. Nejnovější bádání ukazují, že legendistické vyprávění o Václavovi II. mohlo být podkladem pro jeho pozdější kanonizaci.

² Zbraslavská kronika. Příprava vydání Zdeněk Fiala; překlad František Heřmanský, Rudolf Mertlík. Praha : Svoboda, 1976, ISBN 25-015-76, s. 27.

³ Zbraslavská kronika, 1976, s. 9.

O všech událostech ovšem píše až zpětně, s mnohaletým odstupem. S psaním začíná až v době po smrti Václava II., v roce 1305. S prací pokračuje až do své smrti. Do té doby napsal celkem 51 kapitol. Jelikož píše o některých událostech již dost časově odlehlých, musíme počítat s určitým zkreslením popisovaných dějů i charakterů.

Po smrti opata Oty se zapisování událostí ujal opat Petr. Petr byl německého původu, pocházel konkrétně ze Žitavy, proto se nám do paměti vryl jako Petr Žitavský. Se sepisováním začíná ihned po smrti opata Oty a zanechává nám rozsáhlejší část Zbraslavské kroniky. Kronika má celkem tři knihy, přičemž, jak již bylo řečeno výše, opat Ota napsal pouhých 51 kapitol první knihy. V nich se v prvních osmi kapitolách věnuje Přemyslu Otakaru II. a poté zbývající kapitoly věnuje Václavu II. Zabývá se v nich jeho dětstvím, dospíváním a dobou kralování. O Václavově slavné korunovaci z roku 1297 však už napsat nestihl, neboť v březnu roku 1314 umírá. Jeho poslední kapitola pojednává o Václavově snaze zavést v Českém království psané zákony. Podle Oty chtěl tak král zajistit spravedlnost každému. To se ale nelíbilo některým šlechticům, kteří ho od plánu odradili. Václav II. tedy na nějakou dobu tuto myšlenku odložil. Ota ale přímo říká, že se tohoto nápadu nikdy zcela nezřekl.

Události, o kterých Petr Žitavský v kronice píše, zaznamenává s mnohem menším časovým rozestupem než Ota. Výjimku tvoří první kniha, která je komponovaná a psaná ex post. Je tudíž jasné, že tyto historické děje budou věrnější skutečnosti už jen z toho důvodu, že nejsou ovlivněny zubem času.

Jak je vidět hned na 52. kapitole (což je první kapitola sepsaná opatem Petrem), snažil se (alespoň zpočátku) autor kráčet ve šlépějích svého předchůdce. Po přečtení názvu 51. a 52. kapitoly by nás zcela určitě nenapadlo, že ji napsali dva různí autoři. Tyto názvy znějí: Král Václav se rozhodl zavést ve svém království psané zákony a jeho šlechtici mu v tom zabránili a Král Václav se rozhodl zříditi v Praze vysoké učení a jeho šlechtici mu to nedovolili.

Petr se snažil zpočátku pokračovat v Otově způsobu psaní, u toho ovšem nesetřval až do konce. Celou náplň kroniky významně rozšířil. Ota se zaměřoval výhradně na zbraslavské a české záležitosti. Petr se rozhodl rozšířit záběr kroniky i na jiné evropské země. Dalo by se říct, že v Otových šlépějích dokončil část o Václavu II. a jeho životě a poté začal sepisovat rozsáhlou kroniku dle svého vlastního uvážení.

Zbraslavská kronika byla dlouhou dobu hlavním závazným pramenem pro dobu nástupu Lucemburků na český trůn. Nejnovější bádání však její význam a hodnověrnost přehodnocují. Petr Žitavský svým textem Zbraslavské kroniky plní ideový plán, v němž se (mimo jiné) snaží obhájit nároky druhorozené dcery Václava II. Elišky na český trůn. Předkládá zde čtenáři jasné schéma boje dobra proti zlu, kde dobro reprezentuje Eliška a zlo Jindřich Korutanský společně s Annou Přemyslovnou. Jindřicha Korutanského a Annu v textu očerňuje, aby je mohl zbavit morálního nároku na trůn (o tom bude více dále). K tomu si dopomáhá mnohými prostředky. Legitimitu Elišky Přemyslovny podtrhuje tím, že ji vždy označuje jako dědičku svého otce a královnu (na rozdíl od její sestry Anny, které titul královny po právu náležel, ale Petr ji tak nikdy netituloval).

Zbraslavská kronika byla psána pro Elišku Přemyslovnu. Měla obhájit její nástup na trůn a pasáže o jejím otci Václavu II., které tvořily legendu, se měly stát podkladem pro jeho kanonizaci. Petr Žitavský byl při psaní Zbraslavské kroniky nejen nekritickým obdivovatelem Elišky Přemyslovny, ale též svou kroniku značně přizpůsobil ideovému vyznění, kterého chtěl docílit.⁴

4.1 Osudy Elišky Přemyslovny podle Zbraslavské kroniky

Vzhledem k tomu, že autoři beletrie, kterou se chci zabývat, čerpají své informace o Elišce Přemyslovně především ze Zbraslavské kroniky, budu se v první řadě zabývat výkladem jejího života podle Petra Žitavského.

4.1.1 Od prvních zmínek o Elišce po královskou svatbu ve Špýru

První rozsáhlejší zmínku o Elišce Přemyslovně nalezneme ve Zbraslavské kronice v 89. kapitole: Jak princezna Eliška roku 1309 vyzvala pana Konráda, prvního opata zbraslavského, aby ji povznesl. Některé zmínky o ní ale nacházíme už dříve. V 85. kapitole (Zvolení Rudolfa, vévody rakouského, syna římského krále Albrechta za krále českého léta páně 1306) se dozvídáme o Eliščině žalu po útěku jejího švagra Jindřicha

⁴ CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Petr Žitavský a mýtus poslední Přemyslovny*, Historie - Otázky - Problémy: Lucemburkové na českém trůnu. 2011. ISSN 1804-1132, s. 41.

Korutanského a její sestry Anny do Korutan po zvolení Rudolfa Habsburského českým králem.

„... a také urozená panna Eliška, dcera krále Václava, začala pro odchod švagra a své sestry po plné důvěře tolik naříkati a plakati, že bylo žalostno na to se dívati, protože nechtěla od nikoho z lidí přijmout útěchu. Neboť by byla ráda s celou toužebností viděla, aby byl korutanský vévoda Jindřich zároveň s její sestrou získal království.“⁵

Eliška ještě i po prvním útěku švagra nepochybovala o jeho vladařských schopnostech a byla přesvědčená, že to nejlepší pro ni i pro království by byla vláda Jindřicha Korutanského a její sestry. Tak si to myslí Petr Žitavský. Eliška byla mladší sestrou (Anna byla narozena 15.10.1290, Eliška 20.1.1292) a tudíž nárok na královský trůn měla její sestra Anna. V kronice je popisován převeliký bol, kdy se dokonce *„ti, kteří stáli při tom a dívali se na to, obávali, jako by chtěla mezi vzdechy vydechnouti poslední dech.“⁶* O to větší radost pak měla, když se po smrti Rudolfa Habsburského královský pár vrátil do Prahy. Velmi brzy si ale začala uvědomovat, že je Jindřich Korutanský slabý panovník, který *„měl jen podle jména titul královský.“⁷* Petr Žitavský zde popisuje hotový rozvrat a zmar, který vládl v českých zemích po nástupu Jindřicha Korutanského. Je však nutné podotknout, že byl opat Petr při svém nepříznivém soudu o králi dosti stranický, neboť neutěšený stav země měli na svědomí především sobečtí čeští feudálové, kteří z toho jediní měli zisk.

Taková situace byla dalším zdrojem žalu Elišky Přemyslovny. V této chvíli se dostáváme k prvnímu rozsáhlejšímu textu týkajícímu se Elišky Přemyslovny zmíněnému výše (kapitola 89). Popisuje se zde známá scéna rozmluvy zbraslavského opata Konráda a Elišky Přemyslovny v katedrále sv. Víta. V mnoha následujících textech se tato scéna s oblibou připomíná. Často bývá pojata jako tajná schůzka spiklenců. Jak ji popsal Petr Žitavský? V jeho pojetí je to, dalo by se říct, téměř boží vnuknutí. V textu je to popsáno slovy: *„Stalo se pak řízením Božím, ...“⁸*

Podle kroniky je pro opata Konráda nejoblíbenějším potomkem Václava II. právě Eliška. Během rozhovoru Eliška, plná žalu, vyjevuje, co všechno ji sužuje. Trápí

⁵ Zbraslavská kronika. 1976, s. 152.

⁶ Zbraslavská kronika. 1976, s. 166.

⁷ Zbraslavská kronika. 1976, s. 166.

⁸ Zbraslavská kronika. 1976, s. 169.

se nad neutěšeným stavem království, věnuje vzpomínku svým rodičům, obává se, že její sestra bude vyhnána z království a ptá se, kam půjde ona sama, až se tak stane. Od této chvíle získává Eliška v opatu Konrádovi věrného přítele, který „*od oné hodiny počal s plnou věrností jako milující otec pečovati o onu pannu.*“⁹

Za zmínku také stojí úryvek, na němž pak zřejmě stavěli mnozí romanopisci. Zní takto: „... *pozorujte, otče opate, že mne už má sestra bez příčiny pronásleduje, jak jsem poznala ze zkušenosti, a že mně nepřeje života na tomto světě,*...“¹⁰ Takto si Eliška Konrádovi stěžuje. Je možné, že právě na této krátké větě staví mnozí autoři, jimiž se budeme zabývat v následujících kapitolách, své příběhy o údajném otrávení Elišky Přemyslovny její vlastní sestrou? Z mnohých románů se dozvídáme, že Elišce byl do jídla přimíchán jed, který jí podle některých autorů způsobil lehčí nevolnost, podle některých dokonce těžké zdravotní obtíže. Zda je toto jediná zmínka o Anině pokusu zbavit sestru života nebo zda romanopisci vycházejí z něčeho konkrétnějšího, se pokusím zjistit na dalších stranách Zbraslavské kroniky.

V následující kapitole (Pan Konrád, opat zbraslavský, navštívil pana Jindřicha, římského krále, o nápravu stavu Čech léta páně 1309) se dne 4. srpna roku 1309 vypravil zbraslavský opat Konrád společně s vypravěčem Zbraslavské kroniky Petrem Žitavským za říšským králem Jindřichem do města Heilbronn. Konrád králi přednesl o neutěšeném stavu českého království a navrhl mu postavit do čela země jako královnou mladší z dcer Václavových Elišku. Jindřich souhlasil a slovy, „*žádná jiná dívka nebo žena z kteréhokoli cizího národa nesmí se státi královnou v Čechách leč Eliška, dcera krále Václava, beze zření na jakoukoli překážku, která by se snad mohla naskytnouti,*“¹¹ potvrdil Elišku coby právoplatnou dědičku a následnici přemyslovského rodu.

Mezitím byla situace v Čechách stále vážnější. Jindřich Korutanský byl slabým panovníkem a „*nyní také povolává cizince, kteří umějí jen království vyžírat a plniti*“¹². Situace byla tak špatná, až se někteří pánové království Českého, konkrétně „*mužové chvályhodní*“¹³, jak je nazývá Petr Žitavský, Jindřich z Lipé a Jan z Vartemberka, od současného krále odvrátili a rozhodli se být plně věrni budoucí královně Elišce. Zároveň došli k závěru, že nejlepším řešením bude, pokud se Eliška

⁹ Zbraslavská kronika. 1976, s. 169.

¹⁰ Zbraslavská kronika. 1976, s. 169.

¹¹ Zbraslavská kronika. 1976, s. 171.

¹² Zbraslavská kronika. 1976, s. 173.

¹³ Zbraslavská kronika. 1976, s. 173.

provádá za jediného syna římského krále Jindřicha. Předpokládali a doufali, že ke stejnému závěru dojde i sám Jindřich Lucemburský.

Jakmile se v Českém království začala šířit informace, že se příští královnou má stát Eliška, začal Jindřich Korutanský společně se svou chotí Annou jednat. Petr Žitavský označuje jejich jednání za velmi špatné. Nejen oni, ale dokonce celý „*dav závistníků*“, jak je Petr Žitavský označuje¹⁴, začali o Elišce roznášet pomluvy, které se dostaly až do četných rýnských krajín. Jednoduše řečeno byly všechny dobré vlastnosti panny Elišky obráceny a vykládány jako vady. Královský pár ovšem nezůstal jen u slov a odhodlal se k činu. Právě v této chvíli se totiž zřejmě uchýlili k jedu, o němž jsem výše psala. Petr Žitavský se k tomu vyjadřuje konkrétně těmito slovy: „... *vzbudilo proti ní (Elišce) u její sestry paní Anny a jejího švagra tak prudkou nenávist, že se jednalo o jejím tajném usmrcení jakýmsi ženami, které se neodvažují jmenovati. A to poznala ze zkušenosti princezna (Eliška) ke své škodě, když přijavši v jakémsi jídle otravný jed, téměř by byla zemřela.*“¹⁵ Z tohoto a již výše jmenovaného úryvku zřejmě všichni romanopisci a povídkáři při psaní děl o Elišce čerpali. Bohužel Petr Žitavský nám neoznačuje konkrétní osoby, které za činem stály. Z textu ovšem zcela jasně vyplývá, že Petr Žitavský z činu obviňuje Eliščinu sestru Annu.

Eliška se stávala pro královský pár nebezpečnou, a proto se jednalo o možném řešení. Tentokrát se na tom podíleli příznivci a rádci Jindřicha Korutanského. Ti se rozhodli, že nejlepší bude, když Elišku provdají. Ani to se jim ale nepodařilo. Zasáhl věrný stoupenec Eliščin – Jan z Vartemberka. V přestrojení za chudou stařenu uprchla společně se svými dvěma služkami Cecílií a Anežkou z Hradu na Vyšehrad odkud se pak vydala rovnou do sídla Jana z Vartemberka do Nymburka nad Labem. Je nutno podotknout, že i toto patří k oblíbeným a známým scénám z Eliščina života. Do Prahy se pak Eliška opět vrátila 29. června 1310.

V létě roku 1310 se vydala oficiální výprava za římským králem Jindřichem žádat o budoucího manžela Elišky Přemyslovny. Měl se jím stát buď Jindřichův syn Jan, nebo Jindřichův bratr Valram. Pro českou delegaci byl přijatelnější syn a to z jednoho prostého důvodu: „*Tento mladík se snadno naučí mravům naší země, bude vyrůstat s našimi syny, a proto je bude víc milovat a sám si získá, jako by byl narozen*

¹⁴ Zbraslavská kronika. 1976, s. 175.

¹⁵ Zbraslavská kronika. 1976, s. 175.

v království, větší lásku u všech obyvatel.“¹⁶ Členů české výpravy do Frankfurtu za Jindřichem Lucemburským bylo 12. Byl mezi nimi i Konrád Zbraslavský a Jan z Vartemberka, Jindřich z Lipé však nikoli.

Co bylo obsahem těchto jednání? V první řadě byl Jindřich Korutanský prohlášen za psance. Dále se jednalo o královském sňatku. Hledal se vhodný ženich pro princeznu Elišku. Jak již bylo výše řečeno, rozhodovalo se mezi královým synem Janem a bratrem Valramem. Jindřich se nejprve přikláněl k Valramovi. Byl to už dospělý muž, a tudíž by dokázal sebe, svou budoucí manželku i království uhájit. Česká delegace ovšem trvala na Janovi. Jeden důvod již byl svrchu řečen a druhým argumentovali před říšským králem, že totiž Jan bude v Českém království prodlouženou rukou Jindřichovou. Jindřich nakonec souhlasil a ustanovil termín, v němž se Eliška musela dostavit do Špýru k zasnubám. Byl to termín vsutku krátký – od 25. července do 1. září.

Petr Žitavský popisuje nádheru zasnubní hostiny, kdy, jak sám píše, „více při stole pásl zrak než chuť.“¹⁷ Eliška byla přijata do nové rodiny víc než vřele, královna Markéta i král Jindřich ji označili za svou dceru a zahrnovali ji svým zájmem a sladkými slovy. 1. září roku 1310 proběhl sňatek. Sám Petr Žitavský se podíval rozdílům od sňatků v Českých zemích. „... úžasně jsme se podivili nad věcí námi v českých krajinách předtím nevídanou. Neboť vycházela tehdy nevěsta ze své ložnice s vlasy rozpuštěnými a sem tam po svých ramenou rozvolněnými, zcela bez vínku a koruny, ozdob hlavy, celá oděná nezdobeným velmi dlouhým rouchem francouzským,...“¹⁸ A následuje další poznámka: „Začala se tedy slavnostně mešní bohoslužba o Duchu svatém, po skončení evangelia vrhli se ženich a nevěsta k zemi před hlavním oltářem a přijali od arcibiskupa dar požehnání, což však snoubenci v Čechách nikterak nedělávají.“¹⁹

Tolik Petr Žitavský napsal k době zasnub a svatby. Existují však některé epizody a drobnosti, které se pravidelně objevují v románech o Elišce Přemyslovně, o kterých se ale ve Zbraslavské kronice nedočteme. Jde například o pomluvy potírající Eliščinu panenství. Pomluvy většinou vypouštěla její sestra Anna, která si vymyslela, že Eliška

¹⁶ Zbraslavská kronika. 1976, s. 180.

¹⁷ Zbraslavská kronika 1976, s. 191.

¹⁸ Zbraslavská kronika. 1976, s. 196.

¹⁹ Zbraslavská kronika. 1976, s. 196.

měla v Čechách milence. Úlohu tohoto „milence“ hrál v každém díle někdo jiný. Důležité však je, že tyto řeči očerňující Elišku se donesou až k uším její budoucí královské tchyně. Královna Markéta to samozřejmě jen tak nenechá a Eliška je donucena k potupné „zkoušce panenství“, kterou samozřejmě projde. Jak jsem ale již psala výše, Petr Žitavský se o této zkoušce nezmiňuje, což je pochopitelné. Měl Elišku velmi rád, a proto o této události na stránkách kroniky taktně pomlčel. Další zajímavou drobností je Valram. Ve více než jedné knize nechtěl ani Jindřich, ani Markéta mladého Jana do Čech pustit. Rozhodli se tedy, že se Eliška musí do Valrama zamilovat. Ani to se jim ale nepovedlo. Románová Eliška byla tudíž hned od počátku prověřována a rozhodně nebyla přijata tak vlídně, jak to popisuje Petr Žitavský ve Zbraslavské kronice.

4.1.2 Dobývání Čech a korunovace v Praze

V následujících kapitolách je pak hlavní pozornost upřena na lucemburskou rodinu – na budoucího českého krále Jana, na jeho matku Markétu a otce Jindřicha. Jindřich Lucemburský dokázal shromáždit hned tři vojska. Jedním z nich byla i výprava, která měla Jana a Elišku doprovázet do Čech. Armáda se skládala téměř ze všech knížat a hrabat před Rýnem. *„Královský rozkaz byl tehdy takový: »Všichni,« pravil král, »se s konečnou lhůtou postavíte dne 24. září u Norimberka a poskytnete mému synu pomoc do Čech «*²⁰

Loučení pak s jediným synem bylo bolestné pro matku i pro otce. Petr popisuje především velký bol matčin, kdy Markéta celé dva dny odmítala jíst a pít a pouze naříkala nad odchodem milovaného syna.

Jan se s otcem a matkou rozloučil v Kolmaru. Odtud jel do Norimberka a z Norimberka se 18. října roku 1310 vypravil do Čech. První kroky v Čechách směřovaly ke Kutné Hoře, neboť *„dali totiž někteří páni králi Janovi takové rady, že musí být dříve pokořena Hora nežli Praha.“*²¹ Před Kutnou Horou se celá výprava ocitla 19. listopadu 1310. Byla to doba vskutku nevýhodná, protože se rychle blížila zima. I to byl jeden z důvodů, proč Kutná Hora dobyta nebyla. Podmínky se stále

²⁰ Zbraslavská kronika. 1976, s. 206.

²¹ Zbraslavská kronika. 1976, s. 222.

zhoršovaly, začalo mrznout a objevily se už dokonce i první sněhové vločky, a proto dal král Jan rozkaz táhnout pryč od Kutné Hory směrem na město Kolín ležící nad Labem. Existovala naděje, že královský pár přijme právě toto město. Bohužel k tomu nedošlo a to ani poté, co královští vyjednavací ústy Petra, arcibiskupa mohučského, slíbili uspořádat královskou korunovaci zde v Kolíně: „*»Vyhledáváme obecné dobro a přišli jsme obnovit pokoj v království; nyní nás vpusťte do města a budeme v něm korunovati vašeho krále a on vám dá za tuto laskavost větší milost a trvalou výsadu, jakoukoli budete chtít mít.«* Oni však odporovali řkouce: *»Nechceme, aby tento kraloval nejprve nad námi, ale co učiní Praha, naše hlavní město, to i my učiníme podobně...«*“²² Královské výpravě tudíž nezbylo nic jiného než jako první město dobýt Prahu, kde v té době stále ještě kraloval Jindřich Korutanský s Eliščinou sestrou Annou. S nimi tam navíc byl i Jindřichův synovec Fridrich, syn markraběte míšeňského. Byl odhodlán svému strýci pomoci společně se svým vojskem.

Praha byla skvěle opevněná, nedala se tudíž dobýt jinak nežli lstí. Velký podíl na tom měl kaplan královny Elišky, kněz Bernger. Díky své chytrosti si dokázal se strážci domluvit volný odchod z města i příchod do něj. Nebylo pro něj tudíž žádným problémem vynášet všechny zprávy a novinky z Prahy do královského ležení. A byl to otec Bernger, díky němuž se král nakonec do města dostal. Došlo k tomu 3. prosince 1310 asi o deváté hodině. Lidé uvnitř města, kteří se už nehodlali dál podřizovat Jindřichu Korutanskému, otevřeli bránu u svatého Františka a vojsko Jana Lucemburského tak mohlo vpochodovat dovnitř. Petr Žitavský oslavuje dobytí Prahy verši:

*„Ó jak šťastná byla ta hodina, ve které přišly
o mnoho lepší časy, jež konec přinesly sporům.
Šťastný byl králův vjezd, neb přinesl zvyklosti míru,
kterým ulehčil Praze ten šťastný, nový a mladý
král. A jemu, ó Kriste, rač chránit a zachovat život
po celou řadu let a naplnit. Jak šťastnou jste zemí
nyní vy, celé Čechy, kdy války odstoupí od vás
a když zbožný mír teď bude přebývat s vámi.*

²² Zbraslavská kronika. 1976, s. 222.

... „²³

Král Jan Lucemburský je v následující kapitole popisován jako ten nejlepší z nejlepších, jako někdo, kdo přináší mír a prosperitu do rozvrácených Čech. Je zde oslavován a připodobňován dokonce k andělu. Ke korunovaci došlo 7. února roku 1311 a korunování byli oba manželé. Zde je třeba upozornit na chybu, které se opat Petr dopustil, neboť podle něj korunovace proběhla v neděli „4. února, kterýžto den byl tehdy v nejbližší neděli po Očišťování blahoslavené Panny Marie.“²⁴ Není to ale možné, neboť tato neděle připadá na 7. února. Po korunovaci následovala velkolepá oslava a hostina, která probíhala v refektáři kostela svatého Jakuba Menších bratří. Po této velké slávě se královský pár vydal na cestu a procestoval jak Čechy, tak Moravu a postupně všude sjednával mír a pořádek.

V uplynulých kapitolách se tolik prostoru Elišce Přemyslovně nevěnuje. Většinou tam bývá jen zmíněna, především jako královská choť Jana Lucemburského. Naopak větší prostor je věnován právě novému českému králi. O Elišce se v těchto kapitolách nedozvídáme téměř nic.

8. července roku 1313 se Elišce narodilo první dítě – dcera pojmenovaná dle římské císařovny Markéty. O dva roky později, 21. května, pak následovala další dcera, kterou pojmenovali Jitka. Král i celý lid však očekával chlapce a z druhé dívky byli všichni znepokojeni. Eliška se proto rozhodla: „Protože takřka nikdo nemá rád toto dítě, proto je musím já mít ráda tím vřeleji.“²⁵ Jitka hrála důležitou roli ve svatební politice svého otce. Byla celkem šestkrát zasnoubena a teprve za svého šestého snoubence, budoucího francouzského krále Jana, se provdala. Zemřela však o rok dříve, než se její manžel stal francouzským králem. Až do své smrti byla tedy vévodkyní.

Další zmínku o Elišce nalezneme až o mnoho kapitol dále. Je tomu tak v kapitole 76. Jedná se zde o osudech Jindřicha z Lipé, který se, použiji titul jedné z knih pojednávající o této době, stal skutečným „prvním mužem království“. Jak sám opat Petr ve Zbraslavské kronice píše: „Vzrostl zatím s přízní Štěstěny Jindřich z Lipé nade všechny v Čechách,... Všechno podléhá jeho pokynům a rozkazům; poslouchá ho

²³ Zbraslavská kronika 1976, s. 224

²⁴ Na tuto chybu upozorňuje Zdeněk Fiala in Zbraslavská kronika 1976, s. 228.

²⁵ Zbraslavská kronika. 1976, s. 238.

král i veškeren národ.”²⁶ Takovou podřízenost Jindřichu z Lipé si ovšem král nemohl nechat líbit a společně s královnou vydali rozkaz k Jindřichovu zatčení. Ten byl okamžitě odvezen na hrad Týřov, kde strávil v zajetí následujících šest měsíců. Jindřich z Lipé měl ovšem po celé zemi množství spojenců, počínaje jeho rodem – Ronovci. V zemi se rozpoutaly boje za záchranu Jindřicha z Lipé.

Královský pár potřeboval pomoc. Eliška se tudíž vypravila (v již vysokém stupni těhotenství) za svým strýcem římským králem Ludvíkem žádat o pomoc. Podle slov Zbraslavské kroniky ji tam král poslal místo sebe, aby on sám mohl jet do rýnských krajin. Situace byla nakonec zachráněna z velké části díky trevírskému arcibiskupovi Balduinovi, Janovu strýci, a mohučskému arcibiskupovi Petrovi, pro které nechal Jan poslat.

Asi měsíc poté, co se situace uklidnila, královna Eliška porodila svého prvního syna. Stalo se tak na Pražském hradě 14. května roku 1316. Syn dostal jméno Václav.

Ještě téhož roku, o pouhé tři měsíce později (konkrétně dne 17. srpna), odjíždí král Jan na pomoc římskému králi Ludvíkovi proti rakouskému vévodovi Fridrichovi. Jan zanechává veškerou správu země na starost mohučskému arcibiskupovi Petrovi. I Petr byl však o rok později, 8. dubna, povolán římským králem, a tak správa království zůstala na bedrech královny Elišky. „*Pomáhej jí Bůh tváří svou a pravice Hospodinova, prosím, chraň ji i království. Amen!*“²⁷

Ovšem po Petrově odchodu se rozhořela v království velká řevnivost. Na jedné straně stála královna Eliška se svými věrnými olomouckým biskupem Konrádem, kancléřem mistrem Jindřichem, Vilémem z Valdeka a Vinandem z Buchses. Na druhé straně proti královně stanul Jindřich z Lipé. Situace se neustále přiostrhovala a královna se rozhodla spolu se svými třemi dětmi Markétou, Jitkou a Václavem odejít na hrad Loket. Když viděla, jak je její situace beznadějná, odeslala posly za králem Janem s žádostí o jeho návrat do země. Tak se i stalo a král Jan se 12. listopadu roku 1317 vrátil do Čech s početným vojskem. Elišku přivedl opět do Prahy.

22. listopadu roku 1318 se královskému páru narodil v pořadí druhý syn. Po jeho narození nastal spor o jméno. Někteří urození páni, kteří měli blíže k Lucemburkům, chtěli jméno Jindřich (po chlapcovu dědu ze strany otce), jiní páni, kteří byli vesměs

²⁶ Zbraslavská kronika. 1976, s. 296.

²⁷ Zbraslavská kronika. 1976, s. 301.

narození v Čechách a měli tak blíže k Přemyslovcům, chtěli jméno Otakar (rovněž po chlapcovu dědu, ovšem ze strany matky). Tito pánové nakonec vyhráli a chlapec dostal jméno Přemysl Otakar. Král ani královna se ovšem z chlapcova života neradovali dlouho, neboť zemřel o pouhé dva roky později, 20. dubna roku 1320.

4.1.3 Roztržka mezi Janem a Eliškou

Od roku 1319 usilovali někteří, vedení Jindřichem z Lipé, zasít svár mezi královské manžele. Tito začali rozhlašovat nepravdivé řeči, které se dostaly až k sluchu samotného krále Jana. V nich očerňovali Elišku, jak jen mohli. Podle těchto řečí byl Jan ve svých rozhodnutích ovládán Eliškou. Měl být dokonce odstraněn z trůnu a tam hodlala Eliška dosadit svého prvorozeného syna Václava. Král Jan těmto řečem uvěřil (nebylo by to totiž poprvé, kdy by Eliška pomohla sesadit stávajícího krále, aby mohla na královský trůn dosadit krále nového) a rozhodl se jednat. Rozjel se tudíž na hrad Loket, kde královna pobývala společně se svými třemi dětmi. Loket plně podléhal Eliščině moci, a proto král nebyl zprvu vpuštěn dovnitř. Dostal se tam až teprve druhý den, kdy mu královna hrad předala do jeho moci. Zanechala mu tam děti a sama se svou družinou odjela do svého města Mělníku. Zdálo by se, že by to Janovi mohlo stačit, když dostal děti pod svou ochranu. Nemusel se už bát, že Eliška použije prvorozeného Václava k jeho svržení. Jan se ale rozhodl zjistit vše o královniných úkladech. Zajal tudíž tři její věrné služebníky – notáře Jana, Mikuláše a služebnou Kedrutu – a obvinil je z našeptávání špatných rad přímo královně. O jejich dalším osudu se už pak opat Petr nezmiňuje. Jak se ale přesvědčíme dále, v beletrii věnující se Elišce Přemyslovně je tento námět zpracováván téměř pokaždé. Je zajímavé sledovat, jakou úlohu nejen v této scéně, ale většinou v celém díle, hraje právě služebná Kedruta, jíž je ve Zbraslavské kronice věnována pouhá jedna věta.

Touto událostí na Lokti došlo k zásadní roztržce mezi králem a královnou, která na nějakou dobu znamenala odloučení a nepochopení manželů.

Téhož roku, v červenci 1319, došlo k dalšímu střetu mezi králem a královnou. Petr Žitavský ve Zbraslavské kronice píše, že král Jan po nevydařeném turnaji „okrouhlého stolu“ krále Artuše odjímá mnohým klášterům majetek a statky. Takové královo počínání pobouřilo pražské měšťany, kteří se spojili a rozhodli se krále navést

zpět na správnou cestu. Zároveň si do Prahy z Mělníka povolali královnu Elišku. Společně s ní na jejich straně stál i Vilém Zajíc, Petr z Rožmberka a Vilém z Landštejna. Král byl ovšem mylně varován, že měšťané proti němu chtějí zaútočit. Tak došlo k dalšímu střetu mezi královnou a králem.

Jak vidíme, manželský vztah Elišky a Jana byl pravidelně nahlodáván. Nepřátelské hlasy našeptávaly králi, že se Eliška chce krále zbavit, na trůn dosadit svého malého syna Václava a do jeho dospělosti vládnout místo něj. Jan těmto zvěstem bezmezně důvěřoval a nedal Elišce žádnou možnost obhajoby. Můžeme se domnívat, že to bylo způsobeno i tím, že manželé spolu trávili minimum času. Jan byl neustále na cestách a postupně se navzájem odcizovali, až byl Jan ochoten uvěřit takovým pomluvám.

O rok později ale zřejmě došlo ke smíření mezi králem a královnou, neboť se jim 12. února roku 1322 narodil v pořadí třetí syn. Při křtu dostal dvě jména – na památku svého děda a otce dostal jméno Jan Jindřich.

Jejich smíření, pokud ovšem k nějakému smíření vůbec došlo, však netrvalo dlouho. Ještě téhož roku (1322) Jan Elišce odebral mnoho jejích statků a buď je věnoval svým šlechticům, nebo je zastavil. Eliška se proto rozhodla nějaký čas žít společně se svou dcerou Markétou a jejím manželem, bavorským vévodou Jindřichem, v Landshutu v Bavorsku. Zde také dne 27. března roku 1323 porodila své dvě poslední děti – dvojčátka Annu a Elišku. Elišku po narození určila pro duchovní dráhu a zaslíbila ji řádu cisterciáků. V pojmenování děvčátek můžeme sledovat paralelu s královnou Eliškou a její sestrou Annou. Možná se tak Eliška pokoušela o smíření se se svou sestrou, která zemřela již o 10 let dříve, zřejmě 3. září roku 1313²⁸. Malá Eliška však měla vyměřený krátký čas. Zemřela o pouhý rok později, v srpnu roku 1324.

Eliščin pobyt v Bavorsku chápe Petr Žitavský jako jakési vyhnanství. Královna se v obavě o svůj život nevrací zpět do Čech a její manžel jí pozastavil veškeré platy a důchody, dokud se nevrátí zpět do Českého království. Veškeré její náklady tudíž platil její zeť Jindřich.

Zpátky domů se Eliška vrátila až po dvou a půl roce pobytu v Bavorsku, v roce 1324. Jak píše Petr Žitavský, všichni v království byli rádi, že se královna vrací: „*Tedy*

²⁸ ANTONÍN, Robert. *Lucemburkové: česká koruna uprostřed Evropy*. Vyd. 1. Editor František Šmahel, Lenka Bobková. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012, ISBN 978-807-4220-937, s. 185.

*při jejím příchodu plesal veškeren lid, zároveň jí vyšli naproti Pražané s chvalozpěvy a ostatky a nazítří po Obřezání Páně (2. ledna) s radostí přivítali tuto královnu.*²⁹ 12. března pak přijel do Prahy i Jan. Zdá se ovšem, že přijel především proto, aby mohl vybrat peníze a pak zase hned odjel do Lucemburska. Jak již bylo výše řečeno, dokud Eliška pobývala v Bavorsku, nedostávala žádné platy ani důchody. Poté, co se vrátila do Prahy, se však její situace příliš nezlepšila. Během pobytu v Bavorsku si nadělala spoustu dluhů a po návratu do Prahy dostávala tak málo peněz, že stěží dokázala uspokojit své základní potřeby.

Po svém návratu do Čech se Eliška začala věnovat především duchovní činnosti. Ještě téhož roku (1324) věnovala klášteru a konventu na Zbraslavi kostel v Rouchovanech. Dále zařídila roku 1326 převezení ostatků Václava III. z Moravy do Prahy, kde byl 3. října pochován v klášteře na Zbraslavi vedle hrobu Václava II. Vedle toho sbírala ostatky různých svatých osob. Její nejcennější ostatek byl trn z koruny Kristovy, který získala od francouzského krále Karla. Všechny tyto ostatky dále zdobí. Za Mělníkem, kde nyní přetrvávala, začala stavět špitál pro chudé. Dalším činem její zbožné činnosti byl pokus o dosažení kanonizace dcery Přemysla Otakara I. Anežky. Se svou žádostí se obrátila na papeže. Vyslyšena však nebyla.

4.1.4 Smrt Elišky Přemyslovny

Eliška zemřela na Vyšehradě 28. září roku 1330, na den svatého Václava. Bylo jí 39 let, královnou byla 20 let. Jak píše sám Petr Žitavský, trápila ji horečka a plicní choroba.

Petr nad její smrtí velmi lká. Naříká, že Zbraslavi odešla ochrana matčina i otcova (předpokládám, že se jedná o zakladatele kláštera na Zbraslavi, Eliščina otce, Václava II.). Následuje dojemný žalozpěv nad královnou. Petr v něm Elišku oslavuje jako královnu, matku i zbožnou ženu.

Jan v době smrti své choti nebyl přítomen. Byl v Korutanech. Zpráva o její smrti ho prý rozrušila a oblékl smuteční oblek. Není divu, že ho tato novina rozrušila, sice spolu mnoho času netrávili, byli však manželé celých 20 let.

Eliška byla pohřbena na Zbraslavi čtyři dny po své smrti.

²⁹ Zbraslavská kronika. 1976, s. 346.

4.2 Jaká byla Eliška Přemyslovna podle Zbraslavské kroniky?

Jak již bylo výše řečeno, pasáže týkající se Elišky psal až druhý pisatel Zbraslavské kroniky Petr Žitavský. Z toho, kolik prostoru jí věnuje, se dá usuzovat, že měl k Elišce rozhodně blízký vztah. Žádné jiné ženě zde není věnováno tolik prostoru.

Petr Žitavský byl Eliščin blízký přítel, z toho se dá usuzovat, že bude Elišku popisovat především kladně. Zároveň byl duchovní osobou, i z toho můžeme usuzovat, jakým způsobem o ní bude psát. Nebylo pro něj podstatné, jak vypadá, o tom se nedozvídáme nic (nebo téměř nic). Petr se naopak zabývá jejím charakterem. Předkládá nám celou řadu Eliščiných kladných vlastností, a jakožto duchovní osoba nezapomíná vyzdvihovat její zbožnost.

Nejprve se podívejme na její duševní vlastnosti. Jak již bylo výše řečeno, Petr Žitavský byl opat, a proto také vyzdvihuje Eliščinu zbožnost. První scéna, ve které se s Eliškou setkáváme (nemyslím tím pasáže, kdy se o Elišce pouze mluví, ale pasáž, kde přímo jedná), se odehrává v katedrále sv. Víta, kam se princezna odebrala na bohoslužbu.³⁰ Už fakt, kam autor postavu zasadí v první scéně, je dost určující. Je to první střet čtenáře s postavou (v tomto případě s Eliškou) a podle toho se nám tato postava pak vyprofiluje pro celý text. Eliška byla velmi zbožná žena a obracela se k Bohu především v závěru svého života, kdy bychom mohli říct, že byla nejdůležitějšími lidmi opuštěna. Mám tím na mysli především jejího manžela Jana a pak její děti, které jí byly odejmuty. Tato zbožnost se projevuje sbíráním svatých ostatků (tím nejcenějším byl trn z Kristovy koruny), snahou dosáhnout kanonizace Anežky, dcery Přemysla Otakara II. a dalšími činy (o některých z nich jsem se již zmiňovala výše).

Vyjmenujme si teď několik přívlastků, kterými Petr Elišku opatřuje: „urozená panna, mladá věkem, ale dospělá mravy a duchem stará, chytrá³¹, panna moudrá a opravdu jedna z počtu opatrných³², znamenitě obdařena přirozenou přičinlivostí, rozumné výmluvnosti opatrné řeči, laskavé vlídnosti dívčí povahy, klidná, vlídná³³“.

³⁰ Zbraslavská kronika. 1976, s. 169.

³¹ Zbraslavská kronika. 1976, s. 166.

³² Zbraslavská kronika. 1976, s. 169.

³³ Zbraslavská kronika. 1976, s. 175.

Jsou to tedy všechno vlastnosti veskrze kladné. Je pravdou, že opat Petr měl pro Elišku jen dobrá slova³⁴.

Je také zajímavé, že veškeré, třeba i jen krátké, Eliščiny charakteristiky, se objevují jen v úvodních pasážích o Elišce. Dalo by se říct, že se o nich můžeme dočíst přibližně do Eliščina sňatku. S jejím postupujícím věkem se pak dozvídáme již jen o jejích činech (jimiž ji samozřejmě také můžeme charakterizovat).

O blízkém vztahu Petra Žitavského k Elišce Přemyslovně svědčí pasáže, v nichž Eliška umírá a pasáže těsně po její smrti. Petr ji označuje za milovanou osobu a je opravdu velmi nešťasten nad jejím odchodem. Oslavuje ji tam nejen jako královnu, ale i jako pokračovatelku zakladatelského díla svého otce (Zbraslavský klášter).

Zastavme se na chvíli u Žalozpěvu nad královnou (jak několik posledních veršů věnovaných Elišce Přemyslovně nazval sám Petr). V úvodu vyjmenovává, jaké všechny funkce jako královna plnila – královna česká a polská, hraběnka lucemburská a markraběnka moravská. Poukazuje na to, že byla nadějí pro rod přemyslovský a že svou úlohu splnila, neboť dala život synům a dcerám. Dále se obrací na již zemřelé členy rodu s tím, že tam s nimi již i Eliška leží. Poté vyjmenovává její kladné vlastnosti, její pracovitost a pokoru, opět se zastavuje u jejího navazujícího zakladatelského díla, které zdědila po svém otci (Zbraslav). Nezapomíná opět vyzdvihnout Eliščinu zbožnost s poukazem na to, že se sama toužila stát jeptiškou. V závěru se pak modlí a prosí o její krásný život posmrtný. V úplném závěru pak Petr upozorňuje na to, že každý život je smrtelný a že bychom si to měli my sami uvědomit.

Na závěr Eliščiny charakteristiky doplníme, že se přeci jen můžeme alespoň letmo přesvědčit, že Eliška byla hezká. Můžeme totiž v textu nalézt, že byla spanilá.³⁵

³⁴ Jak dokazují nejnovější studie, Petrův pohled na Elišku byl ryze subjektivní. Více o této problematice například in CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Petr Žitavský a mýtus poslední Přemyslovny*, Historie - Otázky - Problémy: Lucemburkové na českém trůnu. 2011. ISSN 1804-1132, s. 41-53.

³⁵ *Zbraslavská kronika*. 1976, s. 180.

5. Eliška v beletrii

5.1 Krátká charakteristika románů

5.1.1 Král utíká z boje

Román *Král utíká z boje* je druhou částí volné trilogie Oldřicha Daňka (první část se jmenuje *Král bez přílby* a třetí část *Vražda v Olomouci*). Slovník české prózy 1945 – 1994 tuto knihu charakterizuje jako „*historický román z počátku vlády Jana Lucemburského o rozporech mezi osobními ideály a mechanismy moci*“³⁶. Román je rozdělen do tří velkých kapitol: *Dobytí Prahy*, *Dvě královny* a *Počátek toulek*. První kapitola je situovaná do roku 1310 a zachycuje dobývání Prahy a vítězství nad Jindřichem Korutanským. Úplně první scéna zachycuje královskou svatbu ve Špýru. Druhá kapitola popisuje léta 1315-1316, kdy je Jindřich z Lipé, královský podkomoří, nařčen ze zrady a následně uvězněn na Týřově. Třetí kapitola pak zachycuje rok 1319 a roztržku mezi králem Janem a královnou Eliškou. Závěrečná scéna je pak z roku 1320. Děj románu končí mírovou smlouvou mezi Eliškou a Janem Lucemburským a Eliščiným odchodem na Mělník. Všechny tyto časy jsou ovšem jen relativní, rámuje děj, protože do těchto relativních časů vstupují časté retrospektivy, které celý děj postupně doplňují a ucelují. Text bychom mohli rozdělit na dva typy vyprávění a to objektivní vyprávění ve 3. osobě a dialogizované úseky (často to bývají právě ony retrospektivní vstupy), které v sobě nesou znaky dramatu (Oldřich Daněk byl rovněž dramatikem). Hlavní postavou je zde král Jan Lucemburský (podtitul knihy zní *Příběh o toulavém králi z dob, kdy se ještě netoulal*). Jan se dostává do rozporu se svými ideály a se skutečností. Chce pro českou zemi dobro, slíbí si, že už „*nebude žádných oběšenců*“³⁷, během postupného vývoje však dochází k deziluzi. Tím je román aktuální v době svého vzniku: „*Do deziluze Janovy se tak promítá dobová deziluze autorovy generace z neslavných konců jednoho snu o spravedlivé společnosti a zároveň je Janův osud univerzální metaforou o neslučitelnosti politické moci s ideály a idealismem.*“³⁸ Román má (na rozdíl od následujících románů) filozofický rozměr. Každá postava zde reprezentuje určitý ideový princip a těžiště románu spočívá v jejich střetávání.

³⁶ DOKOUPIL, Blahoslav a Miroslav ZELINSKÝ. *Slovník české prózy 1945-1994*. Vyd. 1. Ostrava: Sfinga, 1994, 490 p. ISBN 80-854-9184-2, s. 44.

³⁷ Autor často užívá tohoto obratu v průběhu celého textu.

³⁸ DOKOUPIL, B., ZELINSKÝ, M., 1994, s. 45.

60. léta jsou na poli literatury, mimo jiné, ve znamení znovuoživení historické prózy. Jsou tu snahy po znovuoživení jiráskovské tradice³⁹. Je ovšem nutné poznamenat, že Oldřich Daněk v tomto směru stojí stranou, protože společně i s dalšími autory (V. Körner, V. Erben) tvoří protiklad k této tradici. Jeho „*román se řadí k linii skepticky laděné prózy odhalující a zpochybňující historické mýty*“⁴⁰ (tuto linii dále tvoří již výše zmínění V. Körner a V. Erben a dále například J. Šotola, K. Michal, F. Peroutka).

5.1.2 Lucemburská trilogie Ludmily Vaňkové

Dílo Ludmily Vaňkové představuje naprostý opak díla Oldřicha Daňky. Jak již bylo výše řečeno, naprosto tu chybí filozofický rozměr. Naopak počátek 14. století tvoří jakousi kulisu pro rozehrání lidských příběhů. Její postavy jsou buď historicky významné a doložitelné (Jan Lucemburský, Jindřich z Lipé, Eliška Přemyslovna), nebo se jedná o méně významné, mnohdy historicky nepodložené, postavy, v některých případech i o postavy z lidu (tím je například Oldřich Pluh, jemuž je věnován velký prostor především v druhé části trilogie – Rab z Rabštejna). Jednání všech těchto osob pohání buď milostný cit, anebo touha po moci (a někdy obojí zároveň, jak to můžeme pozorovat například u Jindřicha z Lipé).⁴¹

Společně s dalšími autory se Ludmila Vaňková zařazuje „*do tradice romantizující historické četby pro široké čtenářské vrstvy, která se i v současnosti opírá o prostředky využívané už v románech 19. stol.*“⁴² Dalšími autory tohoto proudu jsou například Jarmila Loukotková, František Neužil, Maxima Marysková.

Lucemburská trilogie Ludmily Vaňkové je rozdělena celkem do 59 kapitol a začíná v roce 1309, tedy v době, kdy je Eliška Přemyslovna stále ještě mladší sestrou české královny. Děj se nezaměřuje jen na Elišku, ale v různých částech vystupují do popředí různé postavy. Dominantními postavami jsou tam, vedle Elišky Přemyslovny, Jindřich z Lipé, Jan Lucemburský, Eliška Rejčka, Oldřich Pluh či Gertruda, Eliščina

³⁹ DOKOUPIL, B., ZELINSKÝ, M. 1994, s.384.

⁴⁰ DOKOUPIL, B., ZELINSKÝ, M. 1994, s. 45.

⁴¹ BLAŽÍČEK, Přemysl a Veronika KOŠNAROVÁ. Ludmila VAŇKOVÁ. ÚSTAV PRO ČESKOU LITERATURU AV ČR. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. 12.11.2008 [cit. 2013-04-25]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=490>

⁴² DOKOUPIL, B., ZELINSKÝ, M. 1994, s. 229.

společnice. Kompozice je dodržována striktně chronologicky, nenajdeme tam žádné retrospektivy. Děj končí v roce 1925. Eliška už nastalo pobývá na Mělníce a je nemocná. V poslední scéně se přenášíme do Francie k synovi Jana a Elišky Václavovi (budoucímu Karlu IV.) a jeho dětské manželce Blance.

V románu Král utíká z boje byly hlavním tématem různé ideové principy a jejich střetávání. Zde v trilogii Ludmily Vaňkové to je především téma lásky a boje o moc.

5.1.3 Eliška Přemyslovna: právo milovat, povinnost vládnout

Hana Whitton se ve své tvorbě zaměřuje především na velké ženské postavy v dějinách nejen českých, ale i evropských. Vedle Elišky Přemyslovny je to také Eliška Rejčka, dále Alžběta – manželka Fridricha Falckého, princezna Anna - dcera Karla IV. a další.

Tento román o Elišce Přemyslovně má rozhodně blíž k trilogii Ludmily Vaňkové než k románu Oldřicha Daňka. Je to historický román určený pro široký okruh čtenářů, především čtenářek. Má v sobě prvky milostné i dobrodružné. Filozofický rozměr tady nenalezneme.

Román začíná už v době Eliščina dětství. Přesný rok se v knize nikde nedočteme, ale je to v době před smrtí Eliščiny matky Guty Habsburské, tedy někdy v roce 1296 nebo 1297. Vyprávění končí narozením následníka trůnu – Václava. Je zajímavé, že většina ostatních románů o Elišce Přemyslovně začíná nebo upírá svou hlavní pozornost na dobu krátce před sňatkem s Janem Lucemburským, tento román má však své těžiště v době dávno před sňatkem. K tomuto momentu se dostáváme téměř až na konci knihy.

Hlavní postavou, jak už název napovídá, je sama Eliška Přemyslovna. K žádnému střídání důležitosti postav tak jako například u Ludmily Vaňkové nedochází. Také je tu mnohem omezenější počet postav. Vypravěč je nadosobní.

5.2 Klíčové scény

5.2.1 Rozhovor mezi Eliškou a opatem Konrádem v katedrále sv. Víta

Oldřich Daněk

Scénu najdeme na počátku knihy. Ovšem neodehrává se v reálném čase, nýbrž jako jedna z Eliščiných vzpomínek na uplynulý půlrok během dobývání Prahy. Jak již bylo výše řečeno, Oldřich Daněk byl především dramatik, je tudíž překvapující, že tuto scénu nepojal vůbec dramaticky. Právě naopak. Nevyskytuje se v ní žádná přímá řeč a dalo by se říct, že je jen součástí volné asociace několika po sobě jdoucích vzpomínek.

Eliška byla svým cisterciáckým zpovědníkem Berengarem vyzvána, aby se pomodlila ve velkém nedostavěném chrámu (sv. Víta), čímž ji v podstatě vyslal na tajnou schůzku se sedleckým opatem Heidenreichem⁴³. Eliška tušila, o čem by se mělo jednat. „*Nebyla to malá, drobná vzpoura proti Korutanci. To sama církev uznala, že tak to dál nejde a že se něco musí podniknout, a jenom hořící, tmavé oči Eliščiny nad orlím, přemyslovským nosem prozrazovaly, že ví, oč se tu hraje; jinak byla plna pokory a plna nevědomosti...*“⁴⁴ Při této schůzce ovšem neřekla jasně ani ano, ani ne. Celé toto setkání Daněk shrnul jen do několika vět. Eliška byla později nazvána Berengarem „*spasitelkou národa a novou královnou*“.⁴⁵

Popis této scény na mě působí jako uskutečnění snu ještě nedospělé princezny. Z pohledu Eliščina je to pro ni vzrušující dobrodružství, což usuzuji z jejích planoucích očí a z úryvku: „*milovala pletichy a klípky (Eliška) a uměla v tom chodit.*“⁴⁶

Ludmila Vaňková

Scénu najdeme už v prvním díle trilogie ve třetí kapitole, je tedy situovaná téměř na počátek knihy. Opat Konrád nachází Elišku ve svatovítské bazilice klečící a plačící a počíná s ní rozhovor. Ptá se, co se jí stalo. „*»Vlastně všechno. Všechno je divné a zvrácené. I ten korutanský vévoda na trůnu mého otce.«*“⁴⁷ Takto mu Eliška odpovídá. Ovšem odmítá si přiznat, že by situace v království byla tak zlá, jak se ji snaží přesvědčit opat Konrád. Tvrdí, že má strach především o sebe. „*»Jenom já.« Eliščin hlas se zatřásl. »Co se mnou bude? Mám pocit, že všude číhají vlci, aby mě rozsápali.*“

⁴³ V tomto okamžiku se Oldřich Daněk dostává do rozporu s Petrem Žitavským a tím pádem i s historickou skutečností. Eliška se totiž nesešla se sedleckým opatem Heidenreichem, ale se zbraslavským opatem Konrádem.

⁴⁴ DANĚK, Oldřich. *Král utíká z boje*. Vydání druhé. Praha: Československý spisovatel, 1969. ISBN 22-043-69, s. 30.

⁴⁵ DANĚK, O. 1969, s. 30.

⁴⁶ DANĚK, O. 1969, s. 30.

⁴⁷ VAŇKOVÁ, Ludmila. *První muž království*. 2. dopl. a upr. vyd. Ilustrace Marie Preclíková. Praha: Nezávislý novinář, 1992, 277 s. ISBN 80-901-1965-4, s. 53.

Nevím, co mám dělat. Nevím, komu smím důvěřovat. Bojím se.“⁴⁸ Svou sestru a jejího manžela považuje za právoplatné královské manžele a odmítá pomyslet na to, že by je nahradil kdokoli jiný. Při tom opět myslí na sebe: bojí se, že s příchodem nového krále by musela ona odejít. Když však zjišťuje, že by Annu a Jindřicha Korutanského měla na královském trůně nahradit ona sama a její manžel, jímž by se neměl stát nikdo menší než syn římského krále, svoluje. Myslím, že celý motiv Eliščina jednání shrnují poslední věty scény: „*Jediný syn. Jednou i římský trůn. Ach otče! Eliška se napřímila. »Ano,« řekla slavnostně. »Souhlasím.*“⁴⁹ Myslím, že její motiv k přijetí Konrádova plánu je jasný. Elišce tady nejde ani o blaho království, ani o blaho národa. V mysli ji ovšem napadne, že by se jednou mohla stát manželkou samotného římského krále, a proto přijme.

Elišce je v této scéně přisouzena daleko větší aktivita, než bychom mohli najít ve Zbraslavské kronice. S opatem Konrádem se hádá a v první chvíli se zdá, že opatovu nabídku nepřijme. Eliška v této scéně není popisována jako pokorná dívka, ale naopak jako dívka, které jde především o její vlastní blaho.

Hana Whitton

Jak již bylo výše řečeno, odehrává se scéna rozhovoru Elišky a Konráda až za polovinou celkového rozsahu knihy. Domnívám se, že se spisovatelka při psaní této scény plně inspirovala Zbraslavskou kronikou. Eliška se rozhodla sloužit národu, a proto musí, podle Hany Whitton, podstoupit oběť (provdat se za předem vybraného manžela). Sesazení Jindřicha Korutanského a dosazení na trůn manžela Elišky Přemyslovny popisuje Hana Whitton ústy opata Konráda jako nezbytnou cestu pro záchranu národa. „*Přijmeš ten úděl, Eliško? Staneš se budoucí českou královnou, být s vybraným manželem po boku? Přineseš národu tu oběť?*“⁵⁰ ptá se Elišky a ona mu odpovídá: „*Rozhodla jsem se sloužit národu a vím, že té službě musím přinést oběti.*“⁵¹

Na tento královský převrat se tudíž nehledí jako na zbavení trůnu právoplatné dědičky Václava II., ale jako na způsob, jak pomoci národu. Přesně tak to popisoval i Petr Žitavský ve Zbraslavské kronice.

⁴⁸ VAŇKOVÁ, Ludmila. *První muž království*. 1992, s. 53-54.

⁴⁹ VAŇKOVÁ, Ludmila. *První muž království*. 1992, s. 55.

⁵⁰ WHITTON, Hana. *Eliška Přemyslovna: právo milovat, povinnost vládnout : román*. Vyd. 1. Frýdek-Místek: Alpress, 2009, 244 s. Klokán (Alpress). ISBN 978-80-7362-767-6, s. 181

⁵¹ WHITTON, H. 2009, s. 182.

5.2.2 Loketská událost a služebná Kedruta

Oldřich Daněk

U Oldřicha Daňka představuje roztržka mezi králem a královnou na hradu Loket velmi důležitou scénu. Dočteme se o ní až v samém závěru knihy, ale všechno předchodí, co v textu čteme, k ní směřuje a nakonec je scéna na Lokti logickým vyvrcholením. Oldřich Daněk v tomto případě výborně stupňuje napětí. Celou dobu se můžeme v textu dočíst krátkých poznámek, které právě k této události odkazují. Právě tyto poznámky vždycky něco málo prozradí a něco zůstane nedořečeno.

Scéně je věnováno poměrně dost prostoru. Jako v jiných pasážích, i zde je Daněk naprosto přesný: udává datum, kdy k události došlo. To je jeho obrovská výhoda. V mnohých historických románech má člověk tendenci se ztrácet. Oldřich Daněk zde klade různé časy přes sebe a právě díky jejich poctivé dataci se čtenář v textu velmi dobře orientuje. K událostem na Lokti došlo v polovině února 1319. Eliška nepojala žádné podezření, že by se mohlo jednat násilný vpád. Naopak je z Janovy návštěvy celá rozrušená: „... před padacím mostem stála královská korouhev a pod ní Jan, za ním padesát jezdců v průvodu; tak si to vysnila, přesně tak – a nebyl to jenom sen; právě tak náhle se před více než rokem objevil na tomtéž Lokti – a nastal čas závratí – okamžiky se vracejí, i štěstí je možné vrátit, Eliška vybíhá na nádvoří, nejsem dost hezká, myslí si, měla jsem se dát učesat – ale což se dá klidně volat Kedruta k česání, když se plní sen?“⁵² Během chvilky je však Eliška vrácena do reality a to dost drsným způsobem: „... jeden z jejích (Eliščiných) pacholků běží ke králi, snad aby mu přidržel koně – a král vstane v sedle a vzduchem bleskne meč a pacholkova hlava je jediná otevřená rána, člověk s potokem červené krve místo hlavy běží ještě několik kroků podél Janova koně...“⁵³ Jan je přesvědčen o Eliščině zradě, a proto ji nechá hlídat, děti odvede a její služebníky nechá mučit. Jak je v textu výslovně řečeno, Jan si je Eliščinou zradou jistý, mučením jejích služebníků ji chce dokázat Elišce.

Mučení jsou celkem tři: písař Jan, Mikuláš Kokotovic a služebná Kedruta. Kedruta v tomto románu byla původně služebnou Elišky Rejčky, ta ji ovšem po dobytí

⁵² DANĚK, O. 1969, s. 422.

⁵³ DANĚK, O. 1969, s. 422.

Prahy nechala Elišce Přemyslovně k službám. Právě na tuto dívku si Jan vzpomněl, když byl odhodlaný dokázat královně její zradu. Sám se ujal mučícího přístroje, jenže ve své zuřivosti otáčí kolem tolik, že dívka umírá. V tomto textu tedy Kedruta umírá v loketské mučírně.

Ludmila Vaňková

Scénu na Lokti můžeme najít asi v polovině celé trilogie. Dobytí hradu není líčeno tak dramaticky jako v Daňkově textu. Král se bez problémů dostane do hradu. Eliška ho však nečeká roztouženě. Padne tady sice několik vzpomínek na minulý rok: „*Hlavou jí proběhne vzpomínka na tu noc. Jen něco přes rok, panebože! Vtrhl k ní čerstvý a ještě vonící podzimní nocí...*“⁵⁴ Eliška však nemá v plánu Jana do hradu pustit, a proto je na purkrabího Lokte rozhněvaná, protože krále dovnitř vpustil. V této scéně se zřejmě Eliška nemýlí ve svých domněnkách tolik, jako Eliška z textu Oldřicha Daňka. Ačkoli se jedná o vypjatou scénu, vše proběhne mnohem méně dramaticky. Mezi Eliškou a Janem dojde ke krátkému dialogu a královna ihned poté odjíždí na Mělník.

Královnina služebná, tentokrát nese jméno Gertruda, hraje v celé trilogii důležitou roli. Původně byla služebnou Janovy matky Markéty Brabantské. Odkud pocházela, se dozvídáme přímo od ní: „*»Z lucemburských hranic. Vlastně spíš z Francie. Ale nemám tam nikoho. Na lucemburském dvoře žiju odmalička.*“⁵⁵ Sama Elišku požádá, zda by mohla odejít do Čech s ní a sloužit jí (Gertruda se totiž obávala, že ji z lucemburského dvora brzy vyženou).

S Janem měla vždy velmi důvěrný vztah. Jako chlapec (Gertruda byla od něj o 3 roky starší) byl do ní zamilován a v dospělém věku byli milenci. Dívka mu dokonce porodila syna.

Byla to rovněž Gertruda, kdo skončil v loketské mučírně. Stalo se tak ovšem bez Janova vědomí, „*Jan se konečně dovítí. Co! Rytířský král a na jeho rozkaz mučí ženy? Snad dokonce za to, že odmítaly mé objetí? Ne! To jsem přece nepřikázal. Řekl jsem*

⁵⁴ VAŇKOVÁ, Ludmila. *Rab z Rabštejna*. Druhé upravené a doplněné vydání. Praha: Nezávislý novinář (IV), 1992. ISBN 80-901-1967-0, s. 182-183.

⁵⁵ VAŇKOVÁ, Ludmila. *První muž království*. 1992, s. 108.

*jasně, ty dva písaře.*⁵⁶, a byl to také Jan, kdo zasáhl a díky němuž dívka vyvázla bez větší újmy.

Hana Whitton

Děj románu končí narozením syna Václava, tedy v roce 1316. K události na Lokti dochází v únoru roku 1319, tuto dobu už tedy Hana Whitton nezachycuje. V této souvislosti se můžeme ptát, proč došla ve svém vyprávění pouze do roku 1316 a nepokračovala dál. Připomeňme si, že román končí šťastnými okamžiky Elišky a Jana po narození syna Václava. Jak již bylo výše řečeno, je to román historický s prvky milostnými a dobrodružnými. Obzvláště prvek milostný je velmi silný. Román končí dobře. Do autorčina konceptu by tudíž zcela nezapadala roztržka na Křivokláte ani následné odcizení Jana a Elišky a je pochopitelné, že pro konec románu si vybrala narození Václava.

Eliška Přemyslovna má v tomto románu dvě služebné: Anežku a Cecílii. Kedruta zde tedy nemá vůbec žádnou roli. Tyto dvě služebné ovšem nejsou nepodložené, dívky stejných jmen doprovázely podle Petra Žitavského Elišku při jejím útěku z Prahy do Nymburka.

Jak tedy můžeme vidět, hraje Kedruta u Oldřicha Daňka vedlejší, méně podstatnou, roli. Děj rozvíjí o svůj milostný příběh, její postava ovšem není pro hlavní dějovou linii nepostradatelná. U Ludmily Vaňkové má však Gertruda velký význam. V Některých pasážích textu dokonce představuje jednu z hlavních postav. Pro děj je neodmyslitelná, je velmi důležitá jak pro krále, tak pro královnu a mnohdy je dokonce ovlivňuje. Během celého textu prochází silným vývojem od mladé dívky po zralou ženu znalou života. Také ve vztahu k Elišce se značně vyvíjí, zpočátku ji má jen jako způsob, jak zůstat s Janem a s jeho dvorem, postupně se ovšem stává Eliščinou přítelkyní.

5.2.3 Eliščin útěk z Prahy

Jak již bylo výše řečeno, Petr Žitavský věnoval Eliščinu útěku pozornost. Popisuje, že Eliška byla při útěku přestrojena za chudou stařenu. Tato scéna v sobě nese

⁵⁶ VAŇKOVÁ, Ludmila. *Rab z Rabštejna*, 1992, s. 185.

napínavý a dobrodružný prvek a nejspíš z tohoto důvodu ji najdeme ve všech třech románech.

Oldřich Daněk

Popis Eliščina útěku nalezneme ve stejné pasáži jako již výše zmiňovanou scénu rozhovoru Elišky se sedleckým opatem Heidenreichem v chrámu sv. Víta. Oldřich Daněk nám tu předkládá několik scén v rychlém sledu za sebou, čímž zrychluje tempo vyprávění. Jsou to Eliščiny vzpomínky na dobu před útekem z hradu. I tato samotná scéna je zmiňována jen několika větami. Je tu však několik drobností, kterých bychom si měli všimnout. „*A docela samozřejmě, jako by to pro ni bylo běžné, prchala z hradu v přestrojení mnišky – a potom zase v chlapeckém z Prahy s Vartemberkem na Nymburk...*“⁵⁷ Autor Elišku oblékl nikoli do převleku chudé stařeny, ale do šatů mnišky. Můžeme se jen dohadovat, proč se odchýlil od textu Zbraslavské kroniky a rozhodl se pro jiné přestrojení. Domnívám se, že důvodem by mohlo být udržení Eliščiny důstojnosti. Eliška je velmi hrdá a odmítá jakoukoli potupu. Jen o několik stran dále se dozvídáme, že Elišku žádá o ruku Jindřich z Lipé, aby se nemusela provdat za šlechtice nižšího postavení Otu z Burgau a Löbdaburgu, kterého jí vnucuje její sestra Anna s Jindřichem Korutanským. Pro Elišku je taková nabídka k sňatku velmi potupná a Jindřicha z Lipé ve zbytku knihy za tuto opovážlivost nenávidí. Domnívám se proto, že by volba jiného převleku mohla hrát roli při stavbě charakteru Eliščiny postavy.

Podle Petra Žitavského Elišku doprovázely dvě služebné – Cecílie a Anežka. V textu Oldřicha Daňka ovšem žádné služebné zmiňované nejsou. Z textu můžeme mít pocit, že z Hradu prchala sama a až poté z Prahy měla doprovod – Jana z Vartemberka.

Moment je líčen jednoduše a prostě. Dalo by se říct, že celé sdělení se vešlo do méně než do jedné věty.

Ludmila Vaňková

Ludmila Vaňková popisuje dramaticky především okamžiky před útekem. Je zajímavé, že samotný útek tu není popsán vůbec. V kapitole „Únos Diany“ se nachází postupně za sebou několik dramatických obrazů a každý další je vypjatější než ten předchozí. Všechno vrcholí v okamžicích, kdy Eliška přemýšlí, jak by mohla uprchnout.

⁵⁷ DANĚK, O., 1969, s. 30.

Jedná se celkem o čtyři obrazy. První je rozmluva Jindřicha z Lipé s Eliškou. Jindřich ji varuje, že ji chce sestra Anna provdat. Druhá scéna tempo poněkud zpomaluje. Eliška si zkouší nové šaty a vtom vstupuje její teta Kunhuta. Přichází Elišce říct, že s ní chce Anna mluvit. Dalším obrazem je rozhovor Anny s Eliškou. V této chvíli se tempo opět zrychluje. Anna Elišku zve na večerní hostinu, které se zúčastní i Ota z Burgau a Löbdaburgu, jenž je, podle Anny, do Elišky zakoukaný. Poslední obraz, který představuje vrchol, zachycuje Elišku přemýšlející nad tím, jak by se nepozorovaně dostala z Hradu. Zachrání ji služebná Cecilka, s níž Eliška v přestrojení za Cecilčinu opatrovatelku, stařenku, uprchne. Samotný útěk si ovšem musíme sami domyslet. Celý obraz končí Eliščinou prosbou, aby Cecilka stařenku přivedla.

V tomto případě můžeme pozorovat, že Ludmila Vaňková zachovává převlek stařeny a události se účastní i jedna služebná. S motivem útěku pracuje, jak bychom předpokládali. Jedná se o velmi dramatickou a dynamickou scénu ozvláštněnou tím, že tam samotný útěk chybí, ten si musíme domyslet. Dynamika je podporována velkým množstvím přímé řeči, ze které se tento úsek skládá v hojné míře. Vyprávění má tedy velmi rychlé tempo.

Hana Whitton

V obou výše uvedených ukázkách Eliška prchá před vynuceným sňatkem s Otou z Burgau a Löbdaburgu. V textu Hany Whitton tomu tak není. Eliška se k útěku rozhodne poté, co je neúspěšně otrávena⁵⁸. O jejím útěku rozhodnou jako první její blízcí ještě v době, kdy je upoutána na lůžko, a Eliška se jim podvolí. Tady je rozdíl oproti dvěma předchozím textům. Ať už je důvod jejího útěku jakýkoli, lidé okolo ní (u Oldřicha Daňka i u Ludmily Vaňkové to byl především Jindřich z Lipé) jí radili, aby uprchla. Ani v jednom případě je však neuposlechla, nepodvolila se jim a utekla až v okamžiku, kdy se pro to sama rozhodla.

Hana Whitton rozehrává motiv, kde je Elišce podán jed. Eliška je tu popisována přesně podle Petra Žitavského, protože románová Eliška odmítá uvěřit, že by ji otrávit chtěla její sestra nebo Jindřich Korutanský. V textu je nám předložený stejný idealizovaný obraz Elišky, jaký můžeme najít i ve Zbraslavské kronice. Doplňme, že ani

⁵⁸ Ota z Burgau a Löbdaburgu však není vynechán. Snaží se Elišku získat pro sňatek ještě předtím, než je otrávena, a proto on není bezprostředním důvodem k jejímu útěku.

u Oldřicha Daňka, ani u Ludmily Vaňkové není tento motiv s jedem zastoupen téměř vůbec. Hana Whitton ho zřejmě použila k vystupňování napětí.

Po této události je rozhodnuto, že Eliška uprchne. Eliška tentokrát prchala v přestrojení za služebnou společně se svými dvěma služebnými Cecílií a Anežkou a s Jakubem – velitelem stráží ve Zbraslavském klášteře. „*Ženy byly oblečené prostě, v šatech služebných, a každá měla přes ramena dlouhý plášť s kapucí. Vlasy, spletené do copů, zakrývala rouška pouze jedné z nich.*“⁵⁹ Na Vyšehradě se setkala s Janem z Vartemberka a spolu se odebrali do Nymburka.

Hana Whitton na scéně útěku zdůrazňuje především shledání Elišky Přemyslovny a Jana z Vartemberka. I zde je užito mnoho přímé řeči, ovšem tempo vyprávění není tak rychlé jako u Ludmily Vaňkové. Samotné setkání naopak působí velmi klidně a majestátně.

Setkali jsme se se třemi popisy stejné scény, a přesto se vůbec neshodovaly. Oldřich Daněk Eliščin útěk popisuje velmi lakonicky a od Petra Žitavského se odchyluje ve volbě převleku. Ludmila Vaňková naopak popisuje velmi dynamickou scénu, kde samotný útěk chybí, ten si musíme domyslet, což považuji za velmi zajímavé ozvláštnění textu a především děje. Drží se však Petra Žitavského. Zcela v jeho duchu popisuje i scénu, kdy se jí její sestra snažila vnutit ženicha. Anna je popisována jako zlá a Eliška jako ta, která pomalu její zlé úmysly objevuje. Hana Whitton Elišku popisuje v této scéně téměř jako mučednici. Eliška po otravě nabývá vědomí a její blízcí okolo ní jí sdělí, že „*postavila se za tebe většina české šlechty, Eliško. To ty budeš budoucí královna.*“⁶⁰ Na Hradě jí však hrozí nebezpečí, a proto musí uprchnout. Dalo by se říct, že zde je důležitější tato scéna, než scéna samotného útěku.

Je také zajímavé pozorovat, jak jednotliví autoři naložili s Eliščiným převlekem. Jen Ludmila Vaňková se držela Petra Žitavského, Oldřich Daněk i Hana Whitton se od něj odchýlili a každý jiným směrem.

5.3 Postava Elišky Přemyslovny

⁵⁹ WHITTON, H., 2009, s. 190.

⁶⁰ WHITTON, H., 2009, s. 189.

Petr Žitavský nám Elišku Přemyslovnu předkládá ve značně zidealizované podobě. Do určité míry je tato postava pouze literárním konstruktem. Literární tvorba je svobodná, a proto musíme brát románovou Elišku Přemyslovnu také především jako literární konstrukt. Někteří autoři se mohou přiblížit k Petru Žitavskému, někteří se pokusí Elišku zkonstruovat s přihlédnutím ke kritice historiků Zbraslavské kroniky, někteří autoři mohou Elišku konstruovat jen podle vlastních názorů a vytvořit tak postavu, která bude mít se skutečnou Eliškou Přemyslovnou shodné jen jméno. Naši tři autoři mohou při tvorbě všech svých postav postupovat různě a my musíme přihlížet k jejich pohlaví, věku, době vzniku textů i k jejich odborným znalostem z období nástupu Lucemburků na český trůn.

5.3.1 Eliška podle Oldřicha Daňka

Jak již bylo zmíněno výše, hlavní postavou románu Král utíká z boje je Jan Lucemburský. Jeho manželka Eliška je vedlejší postavou, ovšem ne nedůležitou. V textu se střetávají různé pohledy na svět. Eliška představuje jednu z těchto idejí a je to právě ona, kdo v mnoha pasážích svými rozhodnutími posouvá děj dopředu.

S Eliškou se poprvé setkáváme v její svatební den ve Špýru. Je to tedy již téměř dospělá (osmnáctiletá) žena⁶¹. Je ovšem zajímavé, že hned v následující pasáži (jedná se o retrospektivu – návrat šest dní před svatbu) jsou Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský líčeny ještě jako děti. K dojmu, že jde o dětský rozhovor, přispívá i označení Jana a Elišky jako „*chlapec a děvče*“ a věta „*Tvářili se přitom velmi dospěle.*“⁶² Jejich rozhovor se pak přesně tak odehrává – jako když se spolu baví děti. Ve všech dalších scénách již pak Eliška jedná naprosto jako dospělá. Přispívá k tomu časový předěl následující po rozhovoru dvou dětí, kterým nám autor chce naznačit, že už to nejsou děti: „... *a o několik měsíců později byli už uprostřed Čech – a v čele vojska.*“⁶³ To, že autor zdůraznil, že se Jan s Eliškou nacházeli v čele vojska, rovněž přispívá k pocitu dospělosti.

⁶¹ S Eliškou, ještě jako s dítětem, máme možnost se setkat už v prvním díle trilogie – Král bez přílby, kdy ji Jindřich z Lipé zachrání z hořícího hradu.

⁶² DANĚK, O., 1969, s. 9.

⁶³ DANĚK, O., 1969, s. 10.

Vývoj postavy

Eliška je postavou vývojovou, jak již můžeme pozorovat i z předchozí ukázky. V tomto ohledu se jedná o vývoj z dítěte v ženu. Ve zbytku knihy se bude vyvíjet především ve svých názorech a ve vztazích k ostatním lidem. Z oblasti vztahů to můžeme dokumentovat jejím vztahem k vlastnímu manželu Janu Lucemburskému. Na počátcích jejich vztahu je to především úcta. Jeden druhého ještě nezná, ale vědí, že on je syn římského císaře Jindřicha Lucemburského a ona je následnicí přemyslovského trůnu, proto k sobě chovají v první řadě úctu. Už od první chvíle se chtějí mít rádi, jak si to slibují i v jejich úvodním dětském rozhovoru. Eliška spatřuje v Janovi na začátku především záruku toho, že její rod udrží český trůn ve své moci. V průběhu knihy byl jejich vztah dosti proměnlivý. Můžeme se dočíst, že se milovali spalující láskou, že se od sebe nemohli odloučit. Tak tomu je například během jejich setkání na Lokti v roce 1317, kdy se Jan vrací po delší době do Čech: „*Hrad Loket přede dvěma lety, na sklonku roku 1317, zažil to Eliščino a Janovo nové vzplanutí,...*“, „... miluje ji (Jan Elišku) v té chvíli horoucně, jsou zase spolu,..." a „*A od té chvíle se už neopouštějí; promilovávají se nocemi až do šedivých podzimních svítání...*“⁶⁴ Všechny tyto scény opět probíhají jako retrospektivy, kdy Eliška uvažuje nad tím, co všechno ztratila.

V některých okamžicích ovšem Eliška o Janovi pochybuje. Druhá kapitola je z velké části věnována kauze Jindřicha z Lipé. Řeší se v ní jeho zrada a jeho uvěznění. Eliška trvá na tom, že je Jindřich z Lipé zrádce a že je tudíž nutné ho potrestat. Řekněme na okraj, že i v těchto scénách se projevuje Daněk jako dramatik. Celé jednání probíhá v jedné místnosti a dramatickost je především v dialozích. Eliška si uvědomuje, že kdyby byla situace opačná a Jindřich z Lipé by rozhodoval o potrestání Jana Lucemburského, neváhal by. A v tomto okamžiku Eliška Janem pohrdá. Je pro ni příliš málo králem, bojí se rozhodnout a příliš mnoho o věci přemýšlí. „*Eliška stojí nad zamyšleným, mlčícím Janem – a s údivem cítí, že jím trochu pohrdá. Jindřich z Lipé by neváhal poslat ho třeba pod katův meč, myslí si zlobně – a přistihne se, že to je právě to, co postrádá u Jana; že tahle myšlenka jako by nebyla pro Jindřicha z Lipé nelichotivá; její muž, král o jehož království nikdy nepochybovala a jehož náruč milovala, přemýšlí příliš, než aby to bylo královské.*“⁶⁵

⁶⁴ DANĚK, O., 1969, s. 369, 374.

⁶⁵ DANĚK, O., 1969, s.184.

Eliščin a Janův vztah nikdy není příliš harmonický a k jejich definitivnímu odloučení dochází po (již výše zmiňované) události na Lokti z roku 1319. Pak už následuje soupeření s Janem. Vrcholí to ještě téhož roku, kdy se Eliška spojí s Vilémem Zajícem z Valdeka s pražskými měšťany a pokusí se o vzporu proti králi. V této chvíli už pro ni Jan nic neznamena a „...*pokouší se pochopit své měšťany, ti jediní jí zbyli...*“⁶⁶ Jenže Eliška tento boj prohrává a my se s ní loučíme jako s naprosto zlomenou ženou, která odjíždí na „*nenáviděný Mělník*“⁶⁷.

Eliščiny ideové pohnutky

Jak již bylo výše řečeno, každá z postav Oldřicha Daňka představuje nějakou ideu. A právě i tato Eliška, se kterou se setkáváme na konci knihy, je důsledkem jejího boje pro ideu. Jejím posláním je udržení přemyslovského rodu na královském trůnu a zajištění jeho pokračování. Pro to hodlá obětovat vše. Svou lásku, svou hrdost i posmrtný život. Je zajímavé, že Eliščiným kritikem je téměř vždy Jindřich z Lipé. To z jeho myšlenek se vždy dozvídáme, co všechno je Eliška pro svůj rod, pro královský trůn a pro moc obětovat. Takto Jindřich z Lipé uvažuje: „*Jsou patrně s Eliškou stejní (Jindřich z Lipé a Eliška), ani ona nejspíš nedokáže mít ráda... královská moc je asi to jediné, co Eliška dokáže mít ráda plně a bez výhrad.*“⁶⁸ „... *ještě jednou se Jindřichův pohled letmo setká s Eliščiným a on pochopí – udělá všechno, ona pro ten svůj cíl udělá všechno, je připravena zahodit i čest a lásku... vyčerpala všechny možné cesty a hledá tedy nemožné, ten její sen je větší než ona sama.*“⁶⁹

Eliška je přesvědčená, že Jindřich z Lipé uzurpuje moc, která náleží Janovi Lucemburskému. Je si však vědoma, že lže, když ho nařkla ze zrady. V tomto případě se Oldřich Daněk snažil vystihnout myšlení středověkého člověka, konkrétně jeho strach z posmrtných trestů. Taková lež totiž Elišku zbavuje nároku na spasení, pro své království to však je ochotná obětovat: „... *byla to dobrá a potřebná lež, a zatratí-li ji Bůh, nebyla zatracena nadarmo.*“⁷⁰ V poslední scéně, v níž se Eliška objevuje, je zase ochotná pro moc obětovat čest. Opět před Jindřichem z Lipé se pokořuje ve snaze získat ho na svou stranu a tím se tak vrátit do boje o moc.

⁶⁶ DANĚK, O., 1969, s. 368.

⁶⁷ DANĚK, O., 1969, s. 462.

⁶⁸ DANĚK, O., 1969, s. 189.

⁶⁹ DANĚK, O., 1969, s. 461 - 462.

⁷⁰ DANĚK, O., 1969, s. 227.

Tímto jsem se pokusila nastínit Eliščiny ideové pohnutky jejího jednání. Jejími hlavními hodnotami byl její přemyslovský rod (v těžkých chvílích si vždy vzpomněla na svého děda Přemysla Otakara II. a na jeho statečnost) a moc a tomu podřizovala všechny své pohnutky a skutky.

Eliščin charakter

To, jak Oldřich Daněk konstruuje své postavy z charakterového hlediska, u něj samozřejmě úzce souvisí i s jejich ideovým smýšlením, o němž jsem psala výše. Eliška vše, co dělá, je úzce spojeno s jejím pocitem přináležitosti k přemyslovskému rodu, z tohoto důvodu bude většina jejích charakterových vlastností budována v tomto smyslu.

Vlastnosti, které u Elišky dominují, jsou především její hrdost a síla. Opět musíme hledat souvislost s Přemyslovským rodem. „... *vlna krve stoupala Elišce do tváří, červenala se a nechtěla se červenat, je to známka slabosti a Přemyslovci nesmějí být slabí...*“⁷¹ Tato ukázka dokladuje Eliščinu hrdost a můžeme ji pozorovat i v dalších pasážích. Například ve scéně, kdy Jindřich z Lipé žádá Elišku o ruku. Tento okamžik je pro ni tak ponižující, že už navždy Jindřicha z Lipé nenávidí a připomíná si tuto scénu pokaždé, když o něm přemýšlí nebo když s ním mluví. Například: „*Dělí je pán z Lipé (Elišku a Jana), právě ten, který se snažil rozdělit je už před léty; to ví jenom Eliška, o rozmluvě na svatojiřském dvoře se Jan nedoví nikdy, příliš by se styděla.*“⁷² Svou sílu Eliška prokázala, když jela za Ludvíkem Bavořem v zimě roku 1315 prosit o pomoc proti české šlechtě. Je nutné dodat, že byla Eliška v té době těhotná a zima byla tuhá. I přesto ovšem podstoupila namáhavou cestu a následně i ponižující prosbu o pomoc Ludvíka Bavora. Eliška ale nic z toho nepovažovala za ponižující, naopak byla toho názoru, že „*i vzdát se hrdosti může být někdy hrdé*“⁷³.

Eliška je však v knize v několika pasážích vylíčena i jako žena. Jedním takovým motivem je mateřství. Eliška byla toho názoru, že jejím úkolem je porodit zemi následníka trůnu. Zde se propojuje její královský úděl s ryze osobními mateřskými pocity. Bohužel touha dát zemi dědice vyhraje nad touhou mít dítě. Můžeme to pozorovat, když Eliška přemýšlí nad svými dvěma dcerami. Přiznává, že prvorozenou

⁷¹ DANĚK, O., 1969, s. 35.

⁷² DANĚK, O., 1969, s. 192.

⁷³ DANĚK, O., 1969, s. 281.

Markétu všichni ještě uvítali s nadšením. Když Eliška otěhotněla podruhé, byla rozhodnutá mít syna a byla ochotná pro to proklečet mnoho hodit před oltářem (opět se tu projevuje Daňkova snaha o přiblížení se k myšlení středověkého člověka). Znovu se jí však narodila dcera. Tady dochází téměř ke shodě se Zbraslavskou kronikou. Porovnejme si, jak se o Jitce zmiňuje Petr Žitavský a jak Oldřich Daněk. Petr Žitavský píše, že se Eliška rozhodla: „*Protože takřka nikdo nemá rád toto dítě, proto je musím já mít ráda tím vřeleji.*“⁷⁴ A Oldřich Daněk píše: „... a přece to byla jen Jitka; nikdo, nikdo to maličké stvoření neuvítal, a Jan, když se narodila, okamžitě odjel z Prahy na tažení proti Uhrům; Eliška si myslela, že ona jediná musí, musí milovat to dítě, jestliže už je nemiluje nikdo, ale ani jí se to nepodařilo, přistihla se často, jak se na ošklivé dítě dívá polosoucitně a polozlobně...“⁷⁵ Rozdíly tu samozřejmě najdeme, ale jen po formální stránce. Myšlenka zůstává stále stejná jen s tím rozdílem, že Petr Žitavský již dál nemluví o tom, jak se vyvíjel vztah Elišky k malé Jitce (což je opět pochopitelné, Petr Žitavský prisuzoval Elišce ty nejlepší vlastnosti, a proto z ní nemohl udělat špatnou matku), kdežto Daňkova Eliška připouští, že ani ona nedokázala toto děvče plně milovat. Po formální stránce použil Oldřich Daněk květnatější mluvu, v textu se objevuje epizeuxis (*nikdo, nikdo* to maličké stvoření neuvítal... *musí, musí* milovat to dítě...), čímž se vyprávění stupňuje, stupňuje se tím i jeho dramatický účinek.

Další oblast, kde je Eliška vylíčena jako žena, je oblast lásky. Jejím jediným mužem je její manžel Jan Lucemburský. S ním zažívá, jak již bylo výše popsáno, chvíle lásky a chvíle hádek. Takovou chvílí lásky je například narození syna Václava nebo okamžik těsně předtím, než Jan v roce 1919 vtrhne na Locket. Tady asi můžeme její ženské vlastnosti pozorovat nejvíce. Eliška je plná nadějí, že Jan jede za ní z lásky, ale není tomu tak. „... *tak si to vysnila, přesně tak – a nebyl to jenom sen; právě tak náhle se před více než rokem objevil na tomtéž Lokti – a nastal čas závratí – okamžiky se vracejí, i štěstí je možné vrátit...*“⁷⁶ Tak Eliška uvažuje, když se dozvídá, že se k Lokti blíží Jan. A právě v této chvíli nám dává Oldřich Daněk možnost nahlédnout na Elišku jako na ženu a nikoli jako na královnu.

Další Eliščinou vlastností je její impulzivnost. Někdy se nechává ovládat zlobou, ale ve více případech se snaží svou zlobu a hněv ovládat. Tak je tomu při jednání o

⁷⁴ Zbraslavská kronika. 1976, s. 238.

⁷⁵ DANĚK, O., 1969, s. 184.

⁷⁶ DANĚK, O., 1969, s. 422.

zradě Jindřicha z Lipé. Eliška si je totiž vědoma toho, že křikem u Jana Lucemburského ničeho nedosáhne. „*Přemyslovna ví, že teď nesmí vybuchnout, ačkoli by se jí chtělo.*“⁷⁷ „... *a Eliška se zlobně odtrhne a prochází místností z rohu do rohu, kéž by dokázala mít nezúčastněný klid Kedrutin nebo alespoň kamennou tvář vyšehradského kanovníka.*“⁷⁸ Tady vidíme, jak se Eliška snaží vyrovnávat se svým hněvem, zároveň však můžeme pozorovat, že má problém s ovládáním svých emocí a že se neustále snaží učit se je ovládat.

Snažila jsem se nastínit Eliščin charakter, nyní se pokusím ho shrnout do několika slov: hrdost, pýcha, síla, vítězství přemyslovské hrdosti nad láskou, výhra povinnosti zplodit syna nad mateřstvím, impulzivnost.

Na závěr dodejme několik málo slov o Eliščině zevnějšku. Z textu se nedozvídáme mnoho o tom, jak Eliška vypadala. Víme pouze, že měla tmavé vlasy a že byla půvabná. Jan Lucemburský ji vidí takto: „... *je trochu záhadná a tajemná, jako celá tahle zem (Čechy), ale je to její půvab, jako je to půvab i té země. Eliška.*“⁷⁹ Oldřich Daněk v tomto úryvku zpodobnil Elišku Přemyslovnu se samotnými Čechami, což je, dle mého názoru, krásná konstrukce a naprosté vystižení Elišky jako symbolu Českého království.

Pro Oldřicha Daňka bylo důležité především důkladné prokreslení charakterů jednotlivých postav, jejich zevnějšek pro něj nebyl důležitý. Můžeme se také domnívat, že byl Oldřich Daněk toho názoru, že má čtenář určitou vizi těchto známých postav (Eliška Přemyslovna, Jan Lucemburský, Jindřich z Lipé, Eliška Rejčka) a tudíž nechtěl tyto představy narušit svými vnějšími charakteristikami.

5.3.2 Eliška podle Ludmily Vaňkové

Eliška je jednou z hlavních postav lucemburské trilogie Ludmily Vaňkové. Ludmila Vaňková k látce přistupuje jinak než Oldřich Daněk. Historické prostředí je pro ni pouze kulisou, kde se odehrávají dramata jednotlivých postav. Také se tu neseťkáváme s retrospektivou, s níž s oblibou pracuje Daněk.

⁷⁷ DANĚK, O., 1969, s. 162.

⁷⁸ DANĚK, O., 1969, s. 184.

⁷⁹ DANĚK, O., 1969, s. 156.

S Eliškou se poprvé setkáváme ve druhé kapitole Prvního muže království. Eliška vtrhne do pokoje své sestry Anny – české královny a jejího manžela a rozčiluje se nad zatčením Jindřicha z Lipé. Podle toho, v jaké situaci se s postavou setkáme poprvé, ji pak často i hodnotíme dále. Toto jsou první řádky, v nichž se s Eliškou setkáváme: „*Švagře! To nedopustíš!*« *Eliška Přemyslovna vtrhla do královské komnaty jako velká voda.*“⁸⁰ Její nástup byl velmi energický, z čehož můžeme předpokládat, že Eliška bude velmi impulzivní (tak jako u Oldřicha Daňka).

Jak již bylo výše řečeno, tato trilogie (na rozdíl od textů Oldřicha Daňka) nemá filozofický rozměr. Postavy tudíž nemůžeme hodnotit z jejich ideologického hlediska. Eliška je ovšem postavou vývojovou, ráda bych se tedy zaměřila na její vývoj a posléze na její duševní vlastnosti, na závěr opět zmíním její vzhled, který v tomto díle také hraje svou roli (na rozdíl od Daňka, pro kterého nebyl vzhled vůbec důležitý).

Vývoj postavy

S Eliškou se poprvé setkáváme, když je jí 18 let. Je to mladá energická dívka, která dobře ví, že je sestrou královny a která si je dobře vědoma své přináležitosti k přemyslovskému rodu. V počátečních pasážích se chová jako dospívající dívka – ráda se obléká („*Eliška se ještě jednou otočila před zrcadlem s tváří zardělou vzrušením. »Jak vypadám?» vykřikla nedočkavě.*“⁸¹) a je zamilovaná. Její dívčí láskou je Jindřich z Lipé, což je naprostý rozdíl oproti Oldřichu Daňkovi. Ludmila Vaňková však nechává vztah Jindřicha z Lipé a Elišky Přemyslovny projít vývojem. Souvisí to i se samotným vývojem Eliščiny postavy. Na počátku je dívčí zamilovanost, to se ovšem postupně mění až v nenávist. I v tomto díle je to především Eliška, kdo stojí za zatčením pana z Lipé. Vývojem prochází i její vztah k Janu Lucemburskému. Co se nikdy nemění, je její pohled na Jana. Vždy na něj pohlíží jako na chlapce a to i v době, kdy už je dávno dospělý. Jak se vyvíjí jejich vztah? Na počátku je to opět vzájemná úcta. Projevuje se tu rytířská kultura, protože Jan se k Elišce chová jako správný rytíř: „*Políbil jí ruku* (Jan Elišce). *»Ale já jsem moc rád, že jste si vyvolila mne, a ne Valrama. Vynasnažím se vás nezklamat*“⁸² Ovšem hned v následující scéně se projeví jako chlapec. V ní probíhá Eliščin a Janův sňatek, objeví se tam myš a hrozí, že vleze

⁸⁰ VAŇKOVÁ, Ludmila. *První muž království*, 1992, s. 26.

⁸¹ VAŇKOVÁ, Ludmila. *První muž království*, 1992, s. 75.

⁸² VAŇKOVÁ, Ludmila. *První muž království*, 1992, s. 114.

arcibiskupovi do ornátu a tím, že tato myš znesvěť celou tuto posvátnou scénu. Pro Jana je to důvodem k pobavení, pro Elišku však nikoli: „»Podívej!« *Spiklenecké tyknutí Elišku vyplašilo. Docela právem. To, co Janovi připadalo k smíchu, v ní vzbudilo čirý děs.*“⁸³ „Dítě! Pomyslela si Eliška nevrle (o Janovi). *Nejslavnější chvíle mého života a má mi ji zkazit myš?*“⁸⁴ Už v této scéně vidíme budoucí rozložení v Janově a Eliščině vztahu, Eliška bude vždy ta dospělejší, kdežto Jan se bude, alespoň podle Elišky, chovat jako věčné dítě. Vždy měli spíše vztah jako matka a její dítě, tak mluví Eliška o Janovi: „»Taky jsem ho viděla moc ráda. Jenomže nejsme matka a syn. Škoda.«“⁸⁵ Ovšem bude to nakonec Jan, kdo Elišku poníží a zlomí. K jejich nejvážnější roztržce dojde roku 1919 na Lokti, což je scéna, kterou jsem již výše rozebírala. Následně pak dojde k jejich krátkému usmíření, ale v závěru trilogie dochází k jejich naprostému odcizení. Jan je bezstarostný mladík a Eliška je nemocná a zlomená žena. Nejvíce je tento rozdíl patrný v poslední scéně, kde se Eliška objevuje: „*Elišce se najednou zdálo otázkou života a smrti, jestli se jí podaří ho zadržet. Jana, nenáviděného lehkovážníka, který jí pohrdal a ponižoval ji. Toho kluka, kterého přece nikdy nemohla brát vážně. Ničemného surovce, který ji chladnokrevně připravil o děti a o trůn. Marnotratníka, který promrhal panství jejích předků. Rytířka zamotaného do ženských sukní a nejspíš i do těch paní Rejčky.*“⁸⁶ Eliščin význam pro děj se stále zmenšuje a s tím souvisí i to, jak často se s touto postavou setkáváme. V poslední knize Eliška vystupuje velmi málo, téměř vůbec, což souvisí s tím, že již není podstatná pro děj.

Eliška je jasně vývojová postava. Na počátku je to dospívající dívka, postupně se vyvíjí ve zralou ženu a královnu a na konci se s ní setkáváme jako s nemocnou a zlomenou ženou.

Eliščin charakter

Eliška Ludmily Vaňkové se v některých vlastnostech podobá Elišce Oldřicha Daňka. I tato postava je hrdá Přemyslovna. Její rod pro ni znamená mnohem víc než rod Jana Lucemburského, což Jan vždy nerad slyšel. Společnou vlastností je i jakási impulzivnost a energičnost. Ludmila Vaňková toto ovšem rozvedla ještě dál. Podtrhla

⁸³ VAŇKOVÁ, Ludmila. *První muž království*, 1992, s. 114.

⁸⁴ VAŇKOVÁ, Ludmila. *První muž království*, 1992, s. 114.

⁸⁵ VAŇKOVÁ, Ludmila. *Roky před úsvitem*. 2. dopl. a upr. vyd. Ilustrace Marie Preclíková. Praha: Nezávislý novinář, 1992, 277 s. ISBN 80-901-1965-4, s. 36.

⁸⁶ VAŇKOVÁ, Ludmila. *Roky před úsvitem*, 1992, s. 228.

labilnost Eliščiny postavy tím, že Eliška při velkém rozčilení vždy omdlela. Například na počátku vyprávění se odehraje tato scéna: Eliška zjistí, že Jindřich z Lipé (ještě v době, kdy je do něj zamilovaná) jezdí do Hradce Králové za její nevlastní matkou Eliškou Rejčkou. „*Přece vím, že je vdovec a že je muž a že jistě... Ale s Rejčkou!! ... Panebože, já se snad zalknu! S tou! Valdek ji taktak zachytil, když se skácela. Eliška omdlávala často a nešťastný Vilém ještě neměl tušení, že vzteky.*“⁸⁷ Postupně se však tyto své záchvaty Eliška učila ovládat. Jako například tady: „*Zatmělo se jí v očích. »Milosti,« slyšela jako z dálky Gertrudin vyděšený hlas a násilím se vzpamatovala. Neomdlím. Ne teď a ne tady.*“⁸⁸ Porovnejme tyto scény se scénou z Oldřicha Daňka, o které již byla jednou řeč výše, jedná se o scénu, kdy se rozhoduje o zatčení Jindřicha z Lipé: „*Přemyslovna ví, že teď nesmí vybuchnout, ačkoli by se jí chtělo.*“⁸⁹ Jak je vidět, Daňkova postava se ovládá mnohem lépe.

Další důležitou Eliščinou vlastností je její vědomí odpovědnosti. Je si velmi dobře vědoma toho, že jejím hlavním úkolem je porodit zemi následníka trůnu a tomu se podřizuje. Dokonce i samotný milostný akt považuje za pouhý prostředek ke splnění této povinnosti. Také díky tomu pak ochladnou vztahy mezi Janem a Eliškou.

Dle mého názoru má však mnohem více obyčejných lidských vlastností než Daňkova Eliška Přemyslovna. Jsou jimi především malichernost a nenávist. Velmi důležitým tématem celé knihy je Eliščina nenávist k její nevlastní matce Elišce Rejčce. Provází ji od samého počátku až do konce. Důvodem k této nenávisti je především žárlivost. Eliška Rejčka je krásnější a dostala muže, kterého Přemyslovna milovala. Toto soupeření obou žen nakonec končí vítězstvím Elišky Rejčky, která dokonce (na rozdíl od Elišky Přemyslovny) udržuje přátelské styky s Janem Lucemburským.

Eliščin vzhled v tomto textu také hraje svou roli. Na rozdíl od všech jiných textů, Eliška je tu od počátku popisována jako ne příliš pěkná. Její vlasy nejsou tmavé, nýbrž jsou narudlé. Její postava je spíše mužská. Domnívám se, že především její vzhled byl důvodem, proč tolik nenáviděla Elišku Rejčku, kterou Ludmila Vaňková popisuje jako krasavici. Na vzhledu Elišky Přemyslovny usilovně pracoval Jindřich z Lipé, snažil se ji naučit oblékat tak, aby vynikly její půvaby. Její vzhled je hodně rozebírán především v počátečních kapitolách, tedy ještě před svatbou. Dodejme, že

⁸⁷ VAŇKOVÁ, Ludmila. *První muž království*, 1992, s. 28.

⁸⁸ VAŇKOVÁ, Ludmila. *První muž království*, 1992, s. 215.

⁸⁹ DANĚK, O., 1969, s. 162.

Jindřichovi se úsilí vydaří, udělá z Elišky důstojnou královnu. Ludmila Vaňková přes tělesné nedostatky dopřála Elišce krásný hlas, jak se často v knize dočítáme, její hlas byl stříbrný. V závěru trilogie ovšem Eliška tento hlas ztrácí, což souvisí s úbytkem jejích životních sil: *„Její hlas byl vyhaslý. Ten nádherný, stříbrný hlas, který uměl znít jako nejryzejší srdce zvonu, najednou ztratil barvu a lehl popelem. Vlastně jen sípala.“*⁹⁰

5.3.3 Eliška podle Hany Whitton

Text Hany Whitton je především román historický se silnými milostnými prvky. V některých pasážích dokonce milostné prvky nad historickými převažují. Z tohoto úhlu pohledu se musíme dívat i na postavu Elišky Přemyslovny. Eliška je hlavní postava, která je v průběhu románu zkoušena, a do cesty jí jsou kladeny nástrahy. Všechno nakonec překoná a čtenář se dočká šťastného konce. Právě z tohoto důvodu děj nepokračuje k rozporům mezi Janem Lucemburským a Eliškou, jak jsem o tom již psala výše.

Vývoj postavy

Jedná se o román, což je předpokladem toho, že se hlavní postava bude vyvíjet. S Eliškou se setkáváme již v době jejího dětství. Tomu je v knize věnován velký prostor. Zatímco většina autorů se zaměřuje na zachycení Eliščina života především těsně před svatbou a pak době po ní, tady je těžiště románu v době Eliščina dospívání.

Elišku postupně zasahuje několik smrtí blízkých osob – jako první je to její matka Guta, poté její otec Václav II. a nakonec bratr Václav. Každá z těchto událostí Elišku formuje a posouvá někam dál. Eliška, její sestra Anna a bratr Václav si jsou v tomto románu velmi blízcí. Po smrti jejich matky mezi sebou skládají přísahu, Václav říká: *„»Matka nám odkázala největší bohatství, « promluvil náhle. Eliška s Annou se na něj překvapeně zahleděly. »A to je naše sourozenecká láska, pevné pouto, které nás její smrti ještě víc spojilo. Přísahejme při tomto meči, který na jílci zdobí zlatý kříž, že ji nikdy nezpřetrháme, že se nikdy nezradíme, že půjdeme životem věrně pospolu a*

⁹⁰ VAŇKOVÁ, Ludmila. *Roky před úsvitem*, 1993, str. 227.

budeme si vždycky navzájem pomáhat.»⁹¹ Tato přísaha je důležitým motivem v celé knize. Jednotlivé postavy se k ní postupně vrací, sama Eliška na ni často vzpomíná.

Vztah krále Václava ke své dceři Elišce je v tomto románu, dle mého názoru, dost idealizovaný. Václav II. se totiž rozhodl ponechat volbu mezi duchovním a světským životem plně na Elišce. Eliška tu má velmi blízký vztah se svou tetou Kunhutou, která je abatyší kláštera sv. Jiří na Pražském hradě, a tudíž má velmi blízko i k duchovnímu životu. Václav II. tedy ponechává na Elišce, zda se provdá nebo zda vstoupí do kláštera. Je to myšlenka velmi pokroková, a proto se domnívám, že je toto zcela literární konstrukt Hany Whitton. I v této oblasti se Eliška vyvíjí, zpočátku je rozhodnutá pro duchovní život. Poté, co však zjistí, že má možnost zachránit království (jak jsem již výše popisovala ve scéně rozhovoru Elišky s opatem Konrádem), rozhodne se pro světský život.

Po smrti Václava III. se sestry (Anna s Eliškou) odcizí úplně. Eliška ještě nějakou dobu hájí zájmy své sestry, ale poté, co jí přijde nabídka stát se českou královnou, se dětská přísaha sourozenců rozpadne úplně. Eliška se vdává za Jana Lucemburského a stává se českou královnou.

Na konci se s ní setkáváme jako se šťastnou ženou, což je naprosto jiný konec, než jaký nám předkládá Oldřich Daněk nebo Ludmila Vaňková (tam vždy Eliška končí jako poražená a zlomená žena). Zde (v románu Hany Whitton) je Eliška šťastná, svého manžela miluje. Jan Lucemburský miluje Elišku i všechny své děti (v době, kdy román končí, mají Markétu, Jitku a Václava). Jak vidíme, vývoj postavy je dosti zidealizovaný, což od románu tohoto typu očekáváme.

Eliščin charakter

Nejdůležitějším a nejhlavnějším rysem postavy Elišky v románu Hany Whitton je její dilema mezi světským a církevním životem. Tato otázka ji provází až do okamžiku jejího rozhovoru s opatem Konrádem v katedrále sv. Víta. Jak už jsem zmínila výše, tuto otázku doprovází dosti zidealizovaný obraz Václava II., který své dceři nenakazuje, kterou dráhou se má vydat. Naopak nechává tuto volbu na ní. Takto vypadá myšlení Václava II.: *„Ty sama se rozhodneš o svém osudu, Eliško. Kunhutu jsem donutil k sňatku s Boleslavem, a jak to dopadlo! Nikdy si to neodpustím. Nechci*

⁹¹ WHITTON, H., 2009, s. 29.

připravít stejný osud tobě tím, že tě proti tvé vůli vženu do jakéhokoli neuváženého rozhodnutí.“⁹² Už v této ukázce můžeme pozorovat, jak moc je myšlení románového Václava II. vzdálené historické pravdě. Vladař na počátku 14. století by rozhodně nespolehal na rozhodnutí své dcery.

Dalším rysem Eliščiny postavy je její věrnost. Jako poslední ze tří sourozenců zůstává věrna dávné dětské přísaze. Je to také ona, kdo na tuto přísahu nejčastěji myslí. Ovšem i tuto věrnost Eliška opouští v okamžiku promluvy s opatem Konrádem.

Tato Eliška, navzdory svému vývoji, zůstává až do konce postavou, která touží po lásce. Je jí jasné, že nemůže být se svou dívčí láskou - cisterciáckým mnichem Bernardem. Po lásce však toužila, a proto se zamilovala do svého manžela.

Eliška je typickou postavou milostného románu a má tudíž i vlastnosti, které má taková postava mít. Na počátku je to dívka v nesnázích, která je však nebojácná. Je tu přesně rozvrženo, kdo je kladná postava a kdo záporná postava. Eliška je až do konce zkoušena. Veškerými zkouškami projde a vezme si za muže opravdového rytíře. Závěrečná scéna je idylická – Eliška s Janem Lucemburským a s malým Václavem (pozdějším Karlem IV.).

Je zajímavé, že se v tomto románu dočteme i o oblastech Eliščina života, o kterých se v předchozích dvou dočítáme jen velmi málo. Myslím tím například Eliščin velmi blízký vztah k tetě Kunhutě. Podle románu zjišťujeme, že jí Kunhuta téměř nahradila matku a je tudíž důležitá pro formování Eliščina myšlení. Patří sem i Eliščino již výše zmiňované silné duchovní založení, o němž Ludmila Vaňková ani Oldřich Daněk nepíše.

⁹² WHITTON, H., 2009, s. 85.

6. Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se zabývala zobrazením Elišky Přemyslovny ve Zbraslavské kronice na jedné straně a jejím zobrazením v beletristických textech na straně druhé. Každý z textů tak činil jiným způsobem a to i v rámci jednotlivých románů. Zbraslavská kronika zobrazovala myšlení středověkého člověka. Jednotlivé romány se buď pokoušely o zobrazení středověkého myšlení, nebo se o to nepokoušely a jejich hrdinové jednali jako naši současníci přenesení do středověkých kulís.

Autoři Zbraslavské kroniky byli dva, Eliščiným životem se však zabýval pouze druhý z nich – Petr Žitavský. Zobrazuje její život od okamžiku Eliščiny schůzky s opatem Konrádem v chrámu sv. Víta až po její smrt. Velkou pozornost jí věnuje především v pasážích před svatbou a během ní a pak v době před smrtí, kdy se zaměřovala na sbírání svatých ostatků a kdy celá její činnost byla spíše duchovního a náboženského charakteru.

Ke Zbraslavské kronice jako k historickému pramenu musíme přistupovat značně kriticky. Petr Žitavský byl blízkým přítelem Elišky Přemyslovny. To můžeme vyvodit i ze samotného textu. Pokud se zamyslíme nad tím, jak Petr o Elišce píše, co na ní vyzdvihuje a co naopak zamlčuje, pak musíme dojít k názoru, že k ní měl velmi blízký a vřelý vztah. Dále je důležité, abychom na text Zbraslavské kroniky pohlíželi jako na komponovaný text. Tento text je psán pro Elišku a jeho úkolem je obhájit její nárok na trůn⁹³. Jelikož byl ve středověku nejvyšší autoritou Bůh, odůvodnil Petr Žitavský její nárok řízením božím. V té době to byl argument, vůči němuž nešlo vznést žádnou námitku. Musím také zmínit, že celé vyprávění o Václavu II. má legendistický charakter zcela záměrně. Mělo se tudíž stát podkladem pro případné svatořečení Václava II⁹⁴.

Eliščiny vlastnosti jsou ve Zbraslavské kronice popsány jen pozitivně. Aby Petr Žitavský ještě potvrdil její legitimitu, vystavil ji mnoha příkořím (především ze strany její sestry Anny a jejího manžela Jindřicha Korutanského). Vždy je to Eliška, kdo je označován za skutečnou dědičku Václava II. a za českou královnu. Vyzdvihována je její zbožnost, což lze, vzhledem k tomu, že autorem textu je duchovní osoba, očekávat.

⁹³ Eliška jako druhorozená dcera tento nárok fakticky neměla.

⁹⁴ CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Petr Žitavský a mýtus poslední Přemyslovny*, Historie - Otázky - Problémy: Lucemburkové na českém trůnu. 2011. ISSN 1804-1132, s. 41-53.

Zbraslavská kronika byla dlouhou dobu brána jako závazný pramen pro studium doby nástupu Lucemburků na český trůn. V nejnovější době však probíhá mnoho výzkumů, které na tento text pohlíží s mnohem větší kritičností. Ano, historická fakta, které nám opat Ota a opat Konrád předkládají, jsou pravdivá, celkové vyznění textu však musíme vnímat jako značně stranické pro Přemyslovce a konkrétně Elišku Přemyslovnu. Tímto způsobem je třeba Zbraslavskou kroniku číst⁹⁵.

Pro zobrazení Elišky coby hrdinky beletristických textů jsem si vybrala tři zcela odlišné romány. Jsou odlišné jednak svou dobou vzniku, jednak svým vyzněním. Oldřich Daněk psal svůj román v 60. letech, Ludmila Vaňková na přelomu let 80. a 90. a Hana Whitton v nedávné minulosti – v roce 2009. Román Oldřicha Daňka Král utíká z boje je z hlediska myšlenkového nejzávažnější. Jednotlivé postavy představují různé idey a pohledy na svět, díky tomu román získává filozofický rozměr. Eliščina postava je pečlivě propracována. Svůj osobní život plně podřizuje zájmům království. Důležitým motivem, který Eliška řeší, je motiv zrady. Důležité a vyhocené okamžiky jsou zobrazovány formou divadelních jednání⁹⁶. Právě v těchto okamžicích se děj posouvá dopředu. Daňkův text je román historický, ovšem nemůžeme říct, že jediným aktuálním časem je počátek 14. století. Román má totiž výrazné přesahy do autorovy přítomnosti. Kniha vyšla v roce 1967 a odráží autorovo rozčarování nad tehdejšími stavem společnosti, kdy ti, co věřili ve spravedlivé uspořádání, přicházejí o své ideály. To je zřejmě hlavním posláním románu. Hlavní postava (Jan Lucemburský) je odhodlaný vládnout spravedlivě, ale dochází ke zjištění, že tyto ideály s politickou mocí spojit nelze. Eliška není hlavní postavou, je však pro výstavbu textu velmi důležitá. Svými rozhodnutími a činy totiž děj posouvá kupředu. Eliščiným ideálem je především její rod a jeho vláda nad Českým královstvím. Pro tento svůj cíl je ochotná mnoho obětovat, včetně svého vlastního spasení. Oldřich Daněk se pokouší o pochopení a postižení myšlení středověkého člověka a zároveň je v mnoha pasážích jednání postav současné

⁹⁵ Kriticky na Zbraslavskou kroniku pohlízejí: JAN, Libor. *In ordine Cruciferorum Christo militavit. K osudům Ješka, syna Závěše z Falkenštejna a královny Kunhuty*. Český časopis historický. 2000, roč. 98, s. 453-475. ISSN 0862-6111; ŽEMLIČKA, Josef, "Král jako ubohý hříšník svých poklesků v pláči litoval": *Václav II., Zbraslav a svatý Ludvík IX.*, In: *Verba in imaginibus*. Praha: Argo, 2004, ISBN: 80-7203-605-X, s. 193-210; ANTONÍN, Robert. *Obraz ideálního panovníka ve Zbraslavské kronice*. In WIHODA, Martin – Demeter MALAŤÁK (edd.), *Stát, státnost a rituály přemyslovského věku*. Brno : Maticе moravská, 2006. ISBN 80-86488-37-3, s. 197-215.

⁹⁶ Daněk byl především dramatikem.

(době vzniku románu). To ovšem nesmíme pokládat za Daňkovo špatné postižení myšlení středověkého člověka, ale za jeho záměr – vytvořit v románu přesahy reagující na současnou společenskou situaci.

Ludmila Vaňková a její trilogie První muž království, Rab z Rabštejna a Roky před úsvitem je v mnoha směrech odlišná od Daňkova románu. V první řadě chybí této trilogii filozofický rozměr. Hlavní jsou osudy jednotlivých postav, které jsou zasazené do středověkých kulís. Trilogie je to obsáhlá, a proto sledujeme mnoho postav. Mezi nimi i Elišku. Eliška v podání Ludmily Vaňkové má mnohem blíže k běžnému člověku (na rozdíl od Elišky Oldřicha Daňka, která jedná především v zájmu velkých ideálů). V mnoha pasážích se nechává ovládat běžnou lidskou vlastností – žárlivostí. Svá rozhodnutí je schopná diametrálně měnit. Podle Jindřicha z Lipé, který je další z důležitých postav textu, se z kladné postavy proměnila ve „zlou královnu, která šíří jen děs a hrůzu“⁹⁷. Ovšem nemůžeme tuto postavu označit za zápornou. Každá postava má u Vaňkové své kladné i záporné vlastnosti, a tudíž je nemůžeme jednoznačně označit za postavy kladné či záporné. Její vidění světa není černobílé. Velmi důležitým motivem celého románu je také Eliščin vzhled, mnohokrát se k němu jak Eliška, tak i další postavy vrací. Mnohdy je Eliščin vzhled i důvodem jejího konkrétního chování.

Společný znak však u Ludmily Vaňkové a Oldřicha Daňka nalezneme (kromě toho, že i román Král utíká z boje je součástí trilogie). Autoři obou textů se totiž drží historické linie. V mnohém vycházejí z Petra Žitavského a jeho Zbraslavské kroniky. Například ve scénách, kdy je Eliška pronásledována svou sestrou Annou a nucena ke sňatku se šlechticem nižšího postavení. Nezobrazují však Elišku v tak zidealizované podobě, jak nám ji předkládá Petr Žitavský. Autoři románů se jí nebojí přisoudit i špatné vlastnosti. Také vývoj Eliščiny postavy je u obou autorů dost podobný. V obou případech je to ona, kdo prohrál. Opouštíme ji jako zlomenou, u Ludmily Vaňkové navíc i nemocnou, ženu. Dalo by se tedy říct, že se tyto dva romány alespoň v některých znacích shodují. Trilogii Ludmily Vaňkové ovšem musíme brát jako „lehčí“ a méně závažné čtení, protože jí chybí onen filozofický a společenský rozměr, který u Daňka hraje velkou roli.

Třetím textem, kterým jsem se zabývala, je román Hany Whitton Eliška Přemyslovna: právo milovat, povinnost vládnout. Je to román naprosto odlišný od dvou

⁹⁷ VAŇKOVÁ, Ludmila. *Rab z Rabštejna*. 1992, s. 199.

výše jmenovaných. Je to text řadící se do červené knihovny a troufám si tvrdit, že je představitelem kurzu, jakým se v současnosti o Elišce Přemyslovně píše – jako o hrdince milostných románů. Eliška u Hany Whitton je představována jako nevinná dívka, která je zkoušena a stíhána mnohými nástrahami. Všim nakonec projde a provdává se za skutečného rytíře. Vyznění románu je velmi idylické, což je naprosto odlišné od románu Oldřicha Daňka a trilogie Ludmily Vaňkové. Hana Whitton svůj text také z tohoto důvodu končí dříve – v okamžiku narození Václava (budoucího Karla IV.). Typické je řešení milostných problémů – Eliška je zamilovaná do cisterciáckého mnicha Bernarda, ale je jí jasné, že spolu nemohou být, a proto je jí jedno, za koho se nakonec provdá. Láska zde ale i poté hraje velkou roli a Eliška se do svého manžela nakonec zamiluje.

Ani v tomto případě není přítomna filozofická rovina. Jde především o hlavní hrdinku, její rozhodování mezi životem duchovním nebo světským a posléze její cestou za životem světským. Snaha o postižení myšlení středověkého člověka je především v náboženské rovině. Eliška je totiž silně duchovně založena a uvažuje o vstupu do kláštera. Ve všech ostatních oblastech je to však pouze hrdinka zasazená do středověkého prostředí.

Dalšími texty reprezentující tento žánr, kdy je Eliška chápána především jako hrdinka milostného románu, je Zpověď královny Elišky od Veroniky Zajíčkové (2009) nebo Královská láska od Anny Březinové (2008).

Společným znakem všech tří románů je rytířství. Ve všech třech textech se Jan Lucemburský objevuje jako rytíř. Někde své rytířství postupně ztrácí, někde naopak zůstává rytířem až do konce. To hodně záleží na tom, jaký vztah má se svou manželkou Eliškou.

Jak je to v jednotlivých románech s historickou skutečností? Všichni tři autoři se zřejmě shodnou v tom, že vycházejí především z Petra Žitavského a jeho Zbraslavské kroniky. K tomu můžeme v textu nalézt několik příkladů, jak jsme si je prezentovali výše. Stále však mluvíme o románech a tudíž o fikci. Žádný z těchto textů nemůžeme brát jako pravdivé svědectví o době nástupu Lucemburků na český trůn. Autoři se o to mohou pokoušet, je však jejich plným právem s historickými skutečnostmi naložit plně dle svého vlastního uvážení (protože se nejedná o odbornou literaturu). Beletrii tudíž nemůžeme brát jako zdroj pravdivých informací o této době. Můžeme však z textů

vyčíst něco jiného. Důkladným čtením můžeme zjistit, jaký názor měl autor (a je tudíž možné, že i celá společnost) na historii a jak ji v době, kdy román psal, prezentoval. Můžeme se tedy domnívat, že současnost se na ženské historické postavy dívá především jako na hrdinky milostných románů (tak nám to prezentuje Hana Whitton). V 60. letech (čili v době vzniku románu *Král utíká z boje*) se zase hodně mluvilo o velkých ideálech a o spravedlnosti pro všechny a přesně tak podává Oldřich Daněk svůj román.

Každý z románů je jiný a Eliška není nikde zobrazena stejně. Důležité však je nezapomínat, že se jedná o pouhou fikci. Autoři mají plné právo se svými postavami nakládat podle svého vlastního uvážení. Jen díky tomu nám v uvedených románech vznikla trojí různá postava Elišky Přemyslovny. Zároveň jsem dospěla k závěru, že především v současné době je optikou beletrie na Elišku nahlíženo především jako na postavu historických milostných románů.

7. Seznam pramenů a literatury

Prameny

DANĚK, Oldřich. *Král utíká z boje*. Vydání druhé. Praha: Československý spisovatel, 1969. ISBN 22-043-69.

VAŇKOVÁ, Ludmila. *První muž království*. 2. dopl. a upr. vyd. Ilustrace Marie Preclíková. Praha: Nezávislý novinář, 1992, 277 s. ISBN 80-901-1965-4.

VAŇKOVÁ, Ludmila. *Rab z Rabštejna*. Druhé upravené a doplněné vydání. Praha: Nezávislý novinář (IV), 1992. ISBN 80-901-1967-0.

VAŇKOVÁ, Ludmila. *Roky před úsvitem*. 2. dopl. a upr. vyd. Ilustrace Marie Preclíková. Praha: Nezávislý novinář, 1992, 277 s. ISBN 80-901-1965-4.

Zbraslavská kronika. Příprava vydání Zdeněk Fiala; překlad František Heřmanský, Rudolf Mertlík. Praha : Svoboda, 1976, ISBN 25-015-76

Sekundární literatura

ANTONÍN, Robert. *Lucemburkové: česká koruna uprostřed Evropy*. Vyd. 1. Editor František Šmahel, Lenka Bobková. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012, s. 185. ISBN 978-807-4220-937.

ANTONÍN, Robert. *Obraz ideálního panovníka ve Zbraslavské kronice*. In WIHODA, Martin – Demeter MALAŤÁK (edd.), *Stát, státnost a rituály přemyslovského věku*. Brno : Matice moravská, 2006. ISBN 80-86488-37-3, s. 197-215.

BLÁHOVÁ, Marie, Jan FROLÍK, Nadě PROFANTOVÁ, Petr ČORNEJ, Lenka BOBKOVÁ, Antonín KLIMEK a Michael BOROVIČKA. *Velké dějiny země koruny české*. Litomyšl: Paseka, 1999-2012. ISBN 9788071858355152.

Nový historismus. Vyd. 1. Editor Jonathan Bolton. Brno: Host, 2007, 318 s. Teoretická knihovna, sv. 10. ISBN 978-807-2942-176.

DOKOUPIL, Blahoslav. *Čas člověka, čas dějin: (poznámky k vývoji české historické prózy 1966-1986)*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1988. 90 s. Puls; sv. 17.

DOKOUPIL, Blahoslav. *Český historický román: 1945-1965*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1987. 265 s.

DOKOUPIL, Blahoslav a Miroslav ZELINSKÝ. *Slovník české prózy 1945-1994*. Vyd. 1. Ostrava: Sfinga, 1994, 490 p. ISBN 80-854-9184-2.

KOPIČKOVÁ, Božena. *Eliška Přemyslovna: královna česká 1292-1330*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2003, 182 p. ISBN 80-702-1656-5.

POLÁČEK, Jiří. *Průhledy do české literatury 20. století*. 1. vyd. Brno: CERM, 2000. ISBN 80-7204-162-2.

SPĚVÁČEK, Jiří. *Jan Lucemburský a jeho doba, 1296-1346: k prvnímu vstupu českých zemí do svazku se Západní Evropou*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1994, 658 p. ISBN 80-205-0291-2.

SPĚVÁČEK, Jiří. *Král diplomat: (Jan Lucemburský 1296-1346)*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1982, 276 s., příl. Stopy, fakta, svědectví (Orbis).

UHLÍŘOVÁ, Marie aj. *Slovník českého románu: 1945-1991: 150 děl poválečné české prózy*. 1. vyd. Ostrava: Sfinga, 1992. 314 s. ISBN 80-900578-9-6.

ŽEMLIČKA, Josef, "Král jako ubohý hříšník svých poklesků v pláči litoval": Václav II., Zbraslav a svatý Ludvík IX., In: *Verba in imaginibus*. Praha: Argo, 2004, ISBN: 80-7203-605-X, s. 193-210

Periodika

DOKOUPIL, B.: *Člověk v zrcadle dějin: „Historizující“ postupy v naší současné historické próze*, Česká literatura. 1980. ISSN. 0009-0468, s. 378-379.

CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Petr Žitavský a mýtus poslední Přemyslovny*, Historie - Otázky - Problémy: Lucemburkové na českém trůnu. 2011. ISSN 1804-1132, s. 41-53.

JAN, Libor. *In ordine Cruciferorum Christo militavit. K osudům Ješka, syna Závěše z Falkenštejna a královny Kunhuty*. Český časopis historický. 2000, roč. 98, ISSN 0862-6111, s. 453-475.

Internetové zdroje

BLAŽÍČEK, Přemysl a Veronika KOŠNAROVÁ. Ludmila VAŇKOVÁ. ÚSTAV PRO ČESKOU LITERATURU AV ČR. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. 12.11.2008 [cit. 2013-04-25]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=490>